

PŮSOBNÍ DUCHOVNÍCH A ŘEHOLNÍKŮ V HISTORII ČESKÉHO VĚZEŇSTVÍ

Aleš Kýr

Duchovní správce borské trestnice Jaroslav Zika při mši s odsouzenými, 30. 1. 20. st. (foto: AV Plzeň)

Za vlády římského císaře Konstantina ve 4. století skončilo pronásledování křesťanů a biskupové začali zaujímat významné místo ve společnosti, jež využívali k šíření víry a naplňování skutků křesťanské lásky k bližnímu, pro kterou má latinský jazyk označení slovem „caritas“. V duchu evangelia apoštola sv. Matouše, obsahujícího ponaučení Ježíše Krista, byla vyvíjena činnost k pomoci

ošetřování nemocných a návštěvám vězňů, které zdůrazňuje též epištola sv. Pavla slovy: „Pamatujte na vězně, jako byste byli uvězněni s nimi“.¹ V 5. století umožnil císař Theodosius, aby biskupové navštěvovali vězně jednou týdně. Při této návštěvě se vedle duchovního poslání soustředili též na podmínky věznění a v případě zjištění hladového či nemocného vězně mohli zjednat nápravu. V 6. století rozšířil císař Justinian tuto pravomoc též na kněze a jáhny, kterým bylo povoleno navštěvovat vězně i denně.²

Příklad římských biskupů, kněží a jáhnů postupně následovalo křesťanské duchovenstvo v dalších evropských zemích. V průběhu 10. století byla obrácena pozornost duchovních k vězňům též na našem území, zejména zásluhou knížete sv. Václava a biskupa sv. Vojtěcha. Ve století 11. věnoval zvýšenou pozornost vězňům i jeho nástupce a čtvrtý pražský biskup Hizzo (Izzo), kterého následovali další.³ Současně se na našem území rozvíjela činnost řeholních řádů, počínaje ženskou řeholí sv. Benedikta ve svatojiřském klášteře na Pražském hradě a mužskou řeholí sv. Benedikta v pražském břevnovském klášteře. Do 13. století byl v Praze založen zásluhou sv. Anežky řeholní řád klarisek na Starém Městě, dále vznikl mužský premonstrátský řeholní řád na Strahově a cisterciácký na Zbraslavi. Společným cílem jejich činnosti byla modlitba a práce (ora et labora) související též s projevy křesťanské dobročinnosti.⁴

Samostatné postavení v trestním soudnictví a vězeňství získala katolická církev v roce 1222 udělením tzv. „privilegia fori“ na základě smlouvy (konkordátu), mezi králem Přemyslem Otakarem I. a papežem Honborem III. Do soudní pravomoci biskupů, která se opírala o kanonické právo, náleželi kněží, řeholníci a služebníci či poddaní na církevních statcích v rámci příslušné diecéze. K výkonu trestu vězení byly zpravidla využívány vhodné klášterní prostory, ve kterých byli odsouzení svěřeni do péče řeholníků.⁵ V 16. století bylo zřízeno církevní vězení na hradě Hukvaldy a později přeloženo na hrad Mírov, kde vznikl tzv. „korekční dům“ k výkonu disciplinárních trestů kněží, jejichž nápravu sledoval hradní kaplan a příslušný děkan. V případě spáchání tzv. hrdelního zločinu byli pachatelé předáváni se souhlasem biskupa do pravomoci světské justice. Církevní jurisdikce byla zrušena v rámci reformy císaře Josefa II. v roce 1780.⁶

K ujednocení právní praxe městských soudů byla v roce 1579 vydána Městská práva království českého, sepsaná Pavlem Kristiánem z Koldína podle staršího

¹ *Nový zákon/Starý zákon – Žalmy a přísloví*, Praha 2008, s. 232 (List Židům 13-3).

² František Josef ŘEZÁČ, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*, Reprint 1995, in: Příloha časopisu České vězeňství č. 4/5 1995, s. 5-6.

³ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2006, s. 21-23.

⁴ Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 110-112, 114-115, 133-134, 151-153.

⁵ Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 42-43.

⁶ Rostislav VOJKOVSKÝ, *Hukvaldy*, Dobrá 2001, s. 10-12.

Václav KŘUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost*, Mírov 2008, s. 15-18.

Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a česko – slovenského práva do roku 1945*, Praha 1999, s. 148.

návrhu Brikcího z Licska, který čerpal z právních knih, vydaných císařem Justiniánem. V části textu, týkající se výkonu trestu smrti, byla ukládána rychtáři povinnost upozornit odsouzeného před popravou, aby projevem lítosti nad svými zločiny urovnal své vztahy s „Bohem i lidmi“. K tomu měla sloužit i přítomnost kněze, který s modlitbami doprovázel odsouzeného na popraviště.⁷ Projevení hluboké a upřímné lítosti bylo považováno za poslední příležitost odsouzeného k odvrácení věčného zatracení, a to ve smyslu evangelia apoštola sv. Lukáše o účinku lítosti, kterou projevil jeden ze zločinců, ukřižovaných vedle Ježíše.⁸

Prosazování křesťanského humanismu ve filosofickém, pedagogickém a právním myšlení 17. století nacházíme v dílech Jana Amose Komenského, biskupa Jednoty bratrské, který usiloval o komplexní nápravu lidské společnosti, založené na víře, moudrosti, pracovitosti, vzájemném pochopení a pomoci. Výsledkem mělo být zabránění válkám, útisku, chudobě duchovní i hmotné a též odstranění zločinnosti. Cestu k trvalé nápravě jednotlivců i společnosti spatřoval v mravní výchově, vzdělávání, spravedlivé a moudré správě věcí veřejných. Represivní hrozbu, spočívající v žalářování, mučení a popravování, považoval za nedůstojnou člověka a krátkodobě účinnou. Jeho přičiněním se na našem území ujímal nový přístup k řešení zločinnosti, který vedl v 18. století k prvnímu zrušení trestu smrti a během 19. století k utváření vězeňského systému, založeného na principu účinné lítosti a nápravy (paenitentia) vězňů.⁹ Po obnovení trestu smrti v roce 1803 byla odsouzeným opět umožňována návštěva duchovního před popravou.

V průběhu 19. století procházelo evropské vězeňství zásadními změnami, jejichž výsledkem bylo vytvoření progresivního vězeňského systému, spočívajícího v odstupňování přísnosti podmínek výkonu trestu v závislosti na projevované snaze odsouzených o nápravu. První nápravné zařízení tohoto typu tzv. „penitenciárum“ vzniklo v Anglii a jeho charakteristickými prvky bylo oddělování odsouzených podle stupně kriminálního narušení a snaze o nápravu, jejich mravní výchova, vzdělávání a zařazování do pracovní činnosti. Nápravná zařízení byla budována zvláště pro muže, ženy a mladistvé.¹⁰ Tento trend vyvolal i potřebu reformy vězeňství habsburské monarchie, jejíž územní celek tvořily též Čechy, Morava a Slezsko. Na základě nařízení rakouského ministerstva vnitra se zabývalo pražské místodržitelství přijetím opatření k „zaměstnávání trestanců v c.k. trestnici, kterým by bylo docíleno jejich mravní polepšení a účelnější využití jejich pracovní síly“.¹¹

⁷ Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království Českého Pavla Kristiána z Koldína*, Praha 1876, s. 393-394.

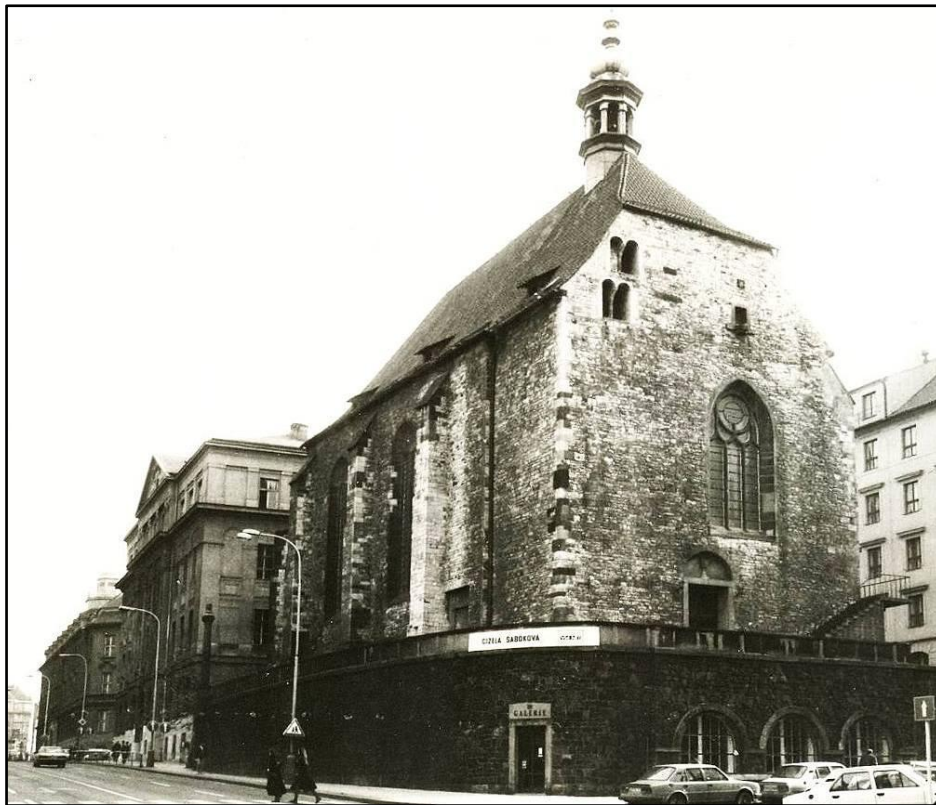
⁸ *Nový zákon/Starý zákon – Žalmy a přísloví*, Praha 2008, s. 94 (Lukáš 23 – 42 – 43).

⁹ Aleš KÝR, *Odkaz Jana Amose Komenského nejen českému školství*, in: *Historická penologie* 3/2003, Praha 2003, s. 3-7.

¹⁰ Jiří MEZNÍK – Věra KALVODOVÁ – Josef KUČHTA, *Základy penologie*, Brno 1995, s. 11-16.

¹¹ J. UHLÍK, *O Františku Josefu Řezáčovi a o tradicích našeho vězeňství*, in: *Příloha časopisu České vězeňství* č. 4/5 1995, s. 2.

K uskutečnění záměru místodržitelství bylo uloženo faráři Antonínu Wiesnerovi, duchovnímu správci Svatováclavské trestnice v Praze, aby zajistil vypracování plánu výuky odsouzených pro plánované zřízení vězeňské školy. Tohoto úkolu se ochotně ujal vězeňský kaplan (kooperátor) František Josef Řezáč, který působil v duchovní správě trestnice a jako vysokoškolsky kvalifikovaný pedagog začal na vlastní žádost vyučovat odsouzené. V roce 1852 vydal spis, obsahující návod na reformu organizace a činnosti trestních ústavů, který vycházel z hlubokého studia historie soudních trestů a vězeňství a ze zkušeností anglického a švýcarského vězeňství. V neposlední řadě se věnoval též otázkám podmínek a příčin zločinnosti a opatřením k jejímu předcházení.¹²

Kostel bývalé Svatováclavské trestnice v Praze Na Zderaze (foto: KDH)

Pokud jde o působení duchovních mezi odsouzenými (trestníky), uvádí F. J. Řezáč vykonávání bohoslužeb, kázání, udělování svátostí, náboženská cvičení, vedení k církevní kázni a vyučování. Hromadné (veřejné) použití náboženských cvičení považuje za účelné ve vězeňském kostele a škole, individuální (soukromé) použití pak v nemocnici, pracovně a samovazbě podle potřeby nebo žádosti odsouzených. Vhodné doplnění živého slova duchovního spatřuje ve využívání vězeňských knihoven. Náboženská cvičení, spočívající v nábožném zpěvu a modlitbě měla být prováděna hromadně ve všedních dnech při ranních bohoslužbách, v neděli a svátcích též v odpoledních hodinách. Individuální cvičení

¹² J. UHLÍK, F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století, in: Příloha časopisu České vězeňství č. 2/1997, s. 27-29.

mělo být vykonáváno ranní, polední a večerní modlitbou a také při zaopatřování a svatém přijímání nemocných. Vedení k církevní kázni bylo jednak spojeno s náboženským cvičením, jednak se svátostí pokání a půstem. Činnost duchovních se neměla omezovat na bohoslužby, kázání a udílení svátostí, ale přesahovat do výchovy a vzdělávání odsouzených.¹³

Ve Svatováclavské trestnici v Praze vykonávali duchovní správu od roku 1856 členové řeholního řádu Redemptoristů, kteří se podle příkladu F. J. Řezáče zapojili do vyučování odsouzených. Ve své činnosti setrvali až do roku 1867, kdy převzali duchovní správu jiní kněží a vykonávali ji až do zrušení trestnice z hygienických a provozních důvodů.¹⁴ Nahradila ji nově postavená zemská trestnice pro muže na pankrácké pláni, tehdy ještě za pražskými hradbami. Duchovní správu a učitelskou činnost vykonávali i další duchovní, mimo jiné také evangelický farář Gustav Jelínek, který působil v trestním ústavu pro ženy ve Valašském Meziříčí.¹⁵ Ve druhé polovině 19. století umožňovaly domácí řády trestnic, aby se odsouzení podle svého vyznání mohli zúčastňovat na bohoslužbách a náboženských cvičeních katolických, evangelických i židovských, jejichž konání zabezpečovala správa trestnice. Kromě toho odsouzení katolíci nepracovali v neděli a zasvěcené svátky, evangelíci též a navíc na Velký pátek. Židovští odsouzení nepracovali v sobotu a v průběhu svých svátků (purim, pascha, letnice, a dalších) ve stanovené dny.¹⁶

V roce 1855 byla uzavřena mezi rakouskou habsburskou monarchií a papežskou kurií úmluva (tzv. druhý konkordát), která mimo jiné obnovila vliv katolické církve na školství a rodinné právo, zaniklý v rámci reformy císaře Josefa II.¹⁷ V této souvislosti byly povolány ženské řeholní řády k účasti na reformování činnosti trestních ústavů. Se souhlasem Matky představené Eufemie Němcové převzaly Milosrdné sestry Kongregace sv. Karla Boromejského správu ženské trestnice v Praze na Hradčanech a po jejím zrušení v roce 1865 přemístily odsouzené ženy do klášterního objektu Kongregace v Řepích (dnes součást Prahy), kde vznikl zemský trestní ústav pro ženy, řízený představenou Karolinou Neumanovou.

Od roku 1857 spravovaly boromejky pod vedením představené Madlén Holfeldové mužskou trestnici ve Valdicích u Jičína a od roku 1859 pod vedením představené Alfonsie Čapkové též mužskou trestnici na Mírově.¹⁸ Milosrdné sestry

¹³ F. J. ŘEZÁČ, citované dílo, s. 36-41.

¹⁴ J. UHLÍK, *O Františku Josefu Řezáčovi*, s. 7.

¹⁵ Poznatky o působení Gustava Jelínka v ženské trestnici ve Valašském Meziříčí na přelomu 19. a 20. století získal PhDr. Ondřej Hladík při své badatelské činnosti ve Státním okresním archivu Valašské Meziříčí v roce 2012.

¹⁶ Kabinet dokumentace a historie VS ČR (KDH), Domácí řád pro c.k. mužskou trestnici v Praze z roku, 1889, §§ 30, 38, 43, s. 21, 23, 25-27.

Domácí řád c.k. trestnice pro ženské v Řepích, 1907, §§ 26, 32, 34, 41, s. 9, 11, 13, 14.

¹⁷ Libor VYKOUPILO, *Slovník českých dějin*, Brno 2000, s. 274.

¹⁸ J. UHLÍK, *Historie věznění*, s. 172, 176.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času*, Valdice 2012, s. 11 – 13.

V. KRŮPKA – Z. TRUNDA – M. WILHELM, citované dílo, s. 24-29.

sv. Vincence z Pauly převzaly v roce 1855 správu ženské trestnice ve Valašském Meziříčí, od roku 1858 též mužskou trestnici v Leopoldově na Slovensku, kterou úspěšně řídila představená Frederika Baumgartnerová.¹⁹ Po vypovězení konkordátu v roce 1870 působili boromejky i vincentky jen v ženských trestnicích. Řádové sestry zavedly v trestnicích spravedlivý ústavní řád, zajistily odsouzeným práci, zlepšily hygienu, stravování, péči o nemocné a hospodaření trestnice. Úkoly k zajištění kázně a bezpečnosti v trestnici řešily představené s inspektory vězeňské stráže. Ze své činnosti se zodpovídaly příslušnému vrchnímu státnímu zástupci. Úspěchy při organizování života odsouzených vyplývaly z jejich znalostí a zkušeností, získaných při správě nemocnic, ústavů pro nalezené děti a přestárlé.

Dobový pohled na kostel ženské trestnice v Řepích (foto: KDH).

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byly v prvním desetiletí vydány nové vězeňské předpisy, které upravovaly též vězeňskou duchovní správu v soudních věznicích a trestních ústavech. Duchovní správci byli členy poradní (tzv. domácí) komise, která předkládala řediteli své návrhy k řešení zásadních otázek činnosti včetně ukládání disciplinárních trestů. Podle nové úpravy měly být umožňovány bohoslužby kterékoliv státem uznané konfese a na státní náklady, pokud se přihlásilo k trvalé účasti alespoň deset vězňů. Tak jako v minulosti byly součástí náboženského života odsouzených náboženská cvičení. V trestních ústavech měly být katolické bohoslužby konány každou neděli a v zasvěcené svátky, evangelické a židovské podle potřeby a možností. Dospělým odsouzeným byla účast

¹⁹ Archiv Zboru väzenskej a justičnej stráže SR, Leopoldovský kalendár na rok 1949, sign. H 184, s. 88-89.

na bohoslužbách a náboženských cvičeních doporučena, pro mladistvé byla povinná.²⁰

Ženskou trestnici v Řepích řídil přednosta František Junger, který byl úředníkem vězeňské správní služby. Jeho zástupkyní ve funkci správce byla řádová sestra Gonsalva Strnadová, představená boromejek v Řepích, která byla zároveň učitelkou u odsouzených žen. Pravidelného školního vyučování se zúčastňovaly všechny mladistvé ženy a odděleně i starší, kterým chybělo základní vzdělání. K rozšiřování znalostí všeobecného vzdělání a kulturních zájmů sloužila ústavní knihovna. Pro odsouzené s římskokatolickým vyznáním vykonával duchovní správu klášterní duchovní správce a pro odsouzené s evangelickým vyznáním smluvní duchovní správce. Účasti na bohoslužbách a náboženských cvičení mohly být zproštěny jen dospělé odsouzené, které o to požádaly z vážných důvodů.²¹

V období německé nacistické okupace Čech a Moravy v letech 1939 až 1945 byla omezena činnost českých katolických kněží a evangelických duchovních v soudních věznicích a trestních ústavech na osoby, odsouzené českými protektorátními soudy, zpravidla pro méně závažnou trestnou činnost. Závažnější kriminální delikty a projevy odporu proti okupační správě řešily pouze německé nacistické soudy, které často ukládaly trest smrti. Pokud uložily trest odnětí svobody, nebyl vykonatelný na území protektorátu a odsouzení byli eskortováni do káznic nebo vězeňských táborů v Německu.²² Řada vlastenecky smýšlejících duchovních a řeholníků tehdy skončila na popravištích či byla uvězněna.

Kostel v trestnici Valdice (foto: KDH)

V této souvislosti nelze nevzpomenout biskupa Gorazda (vlastním jménem Matěj Pavlík), popraveného s dalšími duchovními pravoslavné církve v roce 1942.²³ V témže roce došlo k soustřeďování uvězněných duchovních do koncentračního

²⁰ KDH, *Vězeňské předpisy (Část 1.)*, 1921; *Domácí řád pro mužské trestnice* §§ 2, 16, s. 52, 57; *Domácí řád pro věznic sborových soudů (sedriálních)*, §§ 16, 17, s. 79; *Domácí řád ženské trestnice v Řepích*, 1927, § 16, s. 8.

²¹ *Vězeňství v Československé republice*, Praha 1930, s. 35-39.

²² A. KÝR, *Protektorátní vězeňství se zřetelem na činnost pankrácké věznic*, in: *Historická penologie* 1/2008, Praha 2008 s. 34-36.

²³ Oldřich SLÁDEK, *Hrdinové a oběti atentátu*, in: *Národ se ubránil 1939-1945*, Praha 1995, s. 45-46.

tábora Dachau, kterým do konce války prošlo 106 českých duchovních, z nichž 17 tam zahynulo. K perzekuci katolických kněží sloužil též internační klášter v Zásmukách, kde bylo zadržováno 52 duchovních, z nichž dva zde zemřeli.²⁴ I v podmínkách věznění se duchovní nevzdávali svého poslání, konaly bohoslužby tajně a poskytovaly spoluvězňům duchovní posilu.

V průběhu obnovy československého vězeňství po roce 1945 jen krátkou dobu působila vězeňská duchovní správa. V roce 1950 byly zrušeny vězeňské kaple, z místností odstraněny kříže a náboženská literatura vyřazena z knihoven. Současně byli vypovězeni duchovní správci a jejich působení nahrazeno politickou propagandou, kterou prováděli tzv. osvětoví důstojníci Sboru vězeňské stráže.²⁵ Odsouzeným před popravou již nebyla umožněna návštěva duchovního. Představitelé církví byli označováni za tzv. třídní nepřátele a trestně stíháni Státním soudem. Ve vyšetřovací vazbě státní bezpečnosti byl utýrán katolický kněz Josef Toufar.²⁶ Ženská trestnice v Řepích byla zrušena a odsouzené ženy převezeny do Pardubic, kde se později ocitla i představená boromejek Vojtěcha Hasmandová.²⁷

Vězeňská kaple v trestnici Mírov na konci 19. st. (foto: KDH)

²⁴ Jan STŘÍBRNÝ, *Duchovní v koncentračních táborech*, in: *Češi v nacistických koncentračních táborech, káznicích a věznicích*, Praha 1996, s. 61-62.

²⁵ A. KÝR, *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*, Opava 2002, s. 61- 62, 101.

²⁶ Adolf RÁZEK, *Josef Toufar – oběť proticírkevní strategie režimu*, in: *Stát a církev v roce 1950*, Praha 2000, s. 40-45.

²⁷ Tomáš BURŠÍK, *Ztratily jsme hodně času, ale ne sebe*, sešity ÚDV č. 15, Praha 2006, s. 41, 46, 48.

Zřízený Státní úřad pro věci církevní v čele s JUDr. Alexejem Čepičkou ve spolupráci se Státní bezpečností zahájil likvidaci všech řeholních řádů soustředováním jejich členů do tzv. centralizačních klášterů (Osek, Bohosudov, Hejnice, Broumov, Králíky) a internačních klášterů (Želiv, Báč). V centralizačních klášterech bylo zadržováno 2201 řeholníků a 4262 řeholnic. Do internačních klášterů bylo umístěno 175 řeholníků, většinou představených. Tak jako v minulosti působili odsouzení duchovní mezi spoluvězni i v těžkých podmínkách tehdejších vězeňských zařízení.²⁸

Naděje na rehabilitaci duchovní správy ve vězeňství se objevila v době krátkého politického uvolnění a společenských reforem na počátku roku 1968. Vojenský zásah armád tehdejší Varšavské smlouvy do vnitřních poměrů v Československu, následný pobyt sovětských vojsk a tzv. politická normalizace znemožnily oficiální návrat bohoslužeb a pastorační činnosti do vězeňství. Nadále však docházelo k tajnému působení duchovních, kteří byli vězněni z politických důvodů. Historická příležitost k legalizaci duchovní služby ve vězeňství nastala teprve v důsledku významných politických událostí v roce 1989.²⁹

V rámci legislativních a organizačních změn ve vězeňství pod vedením generálního ředitele JUDr. Zdeňka Karabce byla po 40 letech obnovena vězeňská duchovní služba za aktivní účasti koordinátora Mgr. Bohdana Pivoňky z Českobratrské církve evangelické a zástupců církví: římskokatolické, československé husitské, metodistické evangelické, baptistické, pravoslavné, dále jednoty bratrské a židovské obce.³⁰ Po stejném časovém odstupu byla obnovena spolupráce vězeňství s Kongregací Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, a to díky vstřícnému přístupu generální představené Inviolaty Krupkové, její nástupkyně Remigie Češíkové a neúnavné činnosti tehdejší ekonomky Kongregace sestry Goretti Boltnarové. Na základě iniciativy pana Miloše Nechvátala z Konfederace politických vězňů vznikl projekt ke zřízení pečovatelského ústavu s vězeňským oddělením pro vybrané odsouzené ženy v Praze-Řepích.³¹ Po náročné stavební rekonstrukci byl v roce 1996 klášterní objekt s kostelem vysvěcen pražským

²⁸ Vojtěch VLČEK, *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, Olomouc 2004, s. 75, 81-87,

²⁹ Dušan JANÁK – Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989*, in: *Historická penologie* 5/2004, Praha 2004, s. 3-4.

³⁰ Zákon č. 179/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, § 48.

Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností. *Perspektivy Vězeňské služby v České republice – souhrn koncepčních záměrů*, Praha 1992.

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, § 15.

Zákon č. 294/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, § 48.

Karel VEPŘEK, *Dohoda církví s VS ČR*, in: *České vězeňství* č. 1 a 2/1994, s. 65-67.

³¹ Miloš NECHVÁTAL, *Nejen o majetku, ale i o svobodě církve*, in: *České vězeňství* č. 2/1993, s. 21-22; Eduard VACEK, *Dohoda s Boromejkami podepsána*, in: *časopis České vězeňství* č. 4/1994, s. 47.

arcibiskupem Miloslavem Vlkem, zprovozněn jako Domov sv. Karla Boromejského a jeho správa svěřena představené Bohuslavě Kubačákové.³² Domov se nachází v symbolicky označené ulici „K šancím“. Podle přání zesnulé Matky představené Inviolaty Krupkové by měl poskytovat „šanci“ ve smyslu ochrany, naděje a nové příležitosti všem jeho obyvatelům, zejména vězňům.

Duchovenstvo křesťanských církví a řeholní řády se významně podílely na duchovním a kulturním vývoji obyvatel Čech, Moravy a Slezska již od 10. století. V rámci vězeňského progresivního systému, uplatňovaného na území habsburské monarchie ve druhé polovině 19. století, byla v trestnicích umožňována duchovní správa katolická, evangelická i židovská. Duchovní správci katolické a evangelické církve a zejména Milosrdné sestry Kongregace sv. Karla Boromejského a Milosrdné sestry sv. Vincence z Pauly se přímo zapojily do reformy vězeňství, která kladla důraz na mravní výchovu, vzdělávání a pracovní činnost vězněných mužů, žen a mladistvých. Do československého vězeňství 20. století tak vstoupila duchovní a sociálně pedagogická role církví, které přetrvala i v dobách válečných a politicky nepříznivých a vytvořila českou tradici vězeňské duchovní služby na ekumenickém základě. Ukazuje se, že tato role je nezastupitelná a součinnost zúčastněných křesťanských církví se osvědčuje i v 21. století.³³

Prameny a literatura:

Archiv Zboru väzenskej a justičnej stráže SR Leopoldov:

- Leopoldovský kalendár na rok 1949, sign. H 184.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Domácí řády a vězeňské předpisy, 1889-1927.
- Perspektivy Vězeňské služby v ČR – souhrn koncepčních záměrů, 1992.

Tomáš BURSÍK, *Ztratily jsme hodně času, ale ne sebe*, sešity ÚDV č. 15, Praha 2006.

Vratislav ČAPEK – Jaroslav PÁTEK, *Světové dějiny I.*, Praha 1992.

Dušan JANÁK – Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989*, in: časopis *Historická penologie* 5/2004, Praha 2004.

Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království Českého Pavla Kristiána z Koldína*, Praha 1876.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času*, Valdice 2012.

Václav KŘUPKA – Zdenek TRUNDA – Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost*, Mírov 2008.

Aleš KÝR, *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*, Opava 2002.

³² Eduard VACEK, *Otevoření nemocnice a věznice v Řepích*, in: časopis *České vězeňství* č. 4/1996, s. 17.

³³ K sociálně pedagogické roli církve blíže: Miloš JÜZL, *Sociálně pedagogická role církve v penitenciární praxi*, Brno 2011.

Aleš KÝR, *Odkaz Jana Ámose Komenského nejen českému školství*, in: *Historická penologie* 3/2003, Praha 2003.

Aleš KÝR, *Protektorátní vězeňství se zřetelem na činnost pankrácké věznice*, in: *Historická penologie* 1/2008, Praha 2008.

Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995.

Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*, Praha 1999.

Jiří MEZNÍK – Věra KALVODOVÁ – Josef KUČTA, *Základy penologie*, Brno 1995.

Miloš NECHVÁTAL, *Nejen o majetku, ale i o svobodě církve*, in: *České vězeňství* č. 2/1993, Praha 1993.

Adolf RÁZEK, *Josef Toufar – oběť proticírkevní strategie režimu*, in: *Stát a církev v roce 1950*, Praha 2000.

Oldřich SLÁDEK, *Hrdinové a oběti atentátu*, in: *Národ se ubránil 1939-1945*, Praha 1995.

Jan STŘÍBRNÝ, *Duchovní v koncentračních táborech*, in: *Češi v nacistických koncentračních táborech, káznicích a věznicích*, Praha 1996.

Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2006.

Jan UHLÍK, *O Františku Josefu Řezáčovi a o tradicích našeho vězeňství*, in: *Příloha časopisu České vězeňství* č. 4/5 1995, Praha 1995.

Jan UHLÍK, *F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*, in: *Příloha časopisu České vězeňství* č. 2/1997, Praha 1997.

Eduard VACEK, *Dohoda s Boromejkami podepsána*, in: *České vězeňství* č. 4/1994, Praha 1994.

Eduard VACEK, *Otevření nemocnice a věznice v Řepích*, in: *České vězeňství* č. 4/1996, Praha 1996.

Vojtěch VLČEK, *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, Olomouc 2004.

Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998.

Rostislav VOJKOVSKÝ, *Hukvaldy*, Dobrá 2001.

Libor VYKOUPILO, *Slovník českých dějin*, Brno 2000.

František Josef ŘEZÁČ, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*, in: *Příloha časopisu České vězeňství* č. 4/5, reprint 1995.

Karel VEPŘEK, *Dohoda církvi s VS ČR*, in: *České vězeňství* č. 1/2, 1994.

Vězeňství v Československé republice, Praha 1930.

Nový zákon/Starý zákon – Žalmy a přísloví, Praha 2008.

Zákon č. 179/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností.

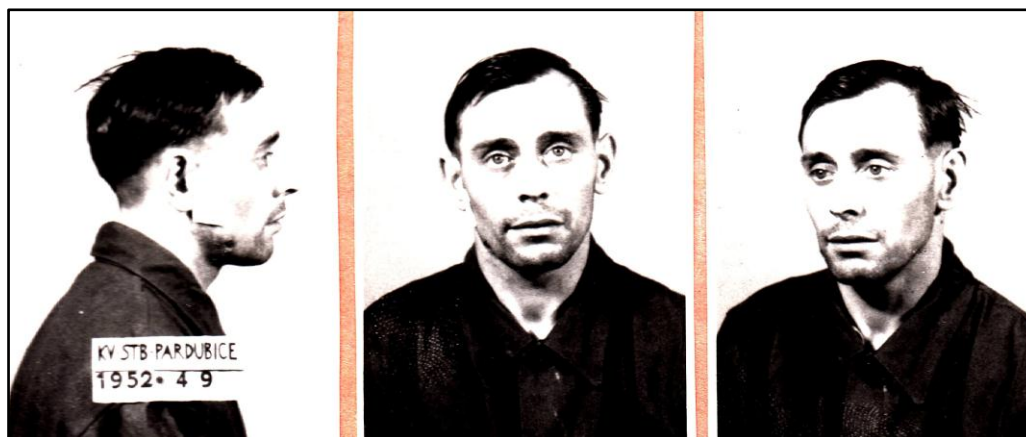
Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

Zákon č. 294/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

JOSEF FRIC, RECIDIVISTA A ODBOJÁŘ

Ondřej Hladík

Životní příběhy popravených z politických důvodů v 50. letech 20. století přinášejí pestrou paletu osudů lidí pocházejících ze všech společenských vrstev. Jejich pohnutky proto nemusely vždy pramenit jen z ušlechtilé snahy o zachování demokracie. Jedním z nich byl i Josef Fric, recidivista, který se s československými věznicemi seznámil už v meziválečných letech.

Josef Fric na fotografii z vyšetřovacího spisu (foto: ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V 1173 HK)

Narodil se 13. února 1918 v Bystrém, okr. Polička, vyučenému obuvníkovi Jindřichu Fricovi a Marii, rozené Mužíkové z obce Korouhev (okr. Svitavy). Oba rodiče však pracovali jako dělníci. Místo jejich působiště je ale známé pouze k polovině 30. let, kdy otec vydělával na obživu v obuvnické firmě Jaroslava Marka v Bystrém (v době zatčení J. Frice pak pobíral invalidní důchod kvůli onemocnění tuberkulózou) a matku zaměstnali v muniční továrně v Bořinách u Poličky.³⁴

Jak ale dokládají dostupné prameny, nepříznivá rodinná situace J. Frice pronásledovala už v meziválečném období, a to jak z hlediska materiálního zajištění, tak i ohledně prostředí, jež formovalo jeho osobnost. Měl totiž dalších osm sourozenců a otce později charakterizoval jako alkoholika. Tato skutečnost samozřejmě nezůstala bez povšimnutí, byť jí zpráva o pověsti rodiny reflektovala velmi zaobaleně: „Ovšem značný vliv v tomto směru měla na jeho příští život výchova, které se mu dostalo od jeho rodičů, zejména otce, který má povahu nes[po]kojenou [...] Jeho matka je povahy podobné...“.³⁵

Po vychození pěti ročníků obecné školy se vyučil zahradníkem v Poličce. Nicméně již tehdy měl první potíže se zákonem. Ještě jako mladistvý stanul v letech 1934 a 1935 třikrát před soudem (okresní soud v Poličce a okresní soud v Brně). Do výčtu jeho prohřešků patřily krádeže, zpronevěra (peníze svého zaměstnavatele)

³⁴ Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V 1173/HK, životopis Jiřího Frice z 6. 3. 1952.

³⁵ Tamtéž, zpráva velitelství stanice SNB v Bystrém z 5. 3. 1952.

a tuláctví.³⁶ Současně se poprvé seznámil s vězeňským prostředím, jednou pobyl za mřížemi tři dny, podruhé týden. Tuto trestnou činnost později vysvětloval právě materiální nouzí: „V době mého učení jsem nechodil domů spávat a jíst...“.³⁷ Pramenem citace je sice pozdější žádost o milost, takže je nutné brát její obsah s rezervou, nelze však pochybovat o tom, že sociální status J. Frice se v té době nacházel velmi nízko na žebříčku společenské hierarchie.

Po vyučení nesehnal práci (zůstane však otázkou, jak moc se o to snažil), což je pravděpodobně jeden z důvodů pokračování v započaté kariéře zloděje. Navíc v roce 1936 dosáhl plnoletosti, takže měl před sebou budoucnost „úspěšného“ recidivisty. Od prosince 1936 do ledna 1938 tak znovu čtyřikrát zaměstnal okresní soud v Poličce. Opět pro krádeže a jednu urážku četnictva. Překročení prahu dospělosti se mimo jiné projevilo zostřením trestů. Jejich délka se sice oproti předešlým postihům nezměnila (48 hodin až 4 dny), ale tentokrát již spadaly do kategorie tuhého vězení, navíc s pústem či tvrdým lůžkem.³⁸

V roce 1938 opustil J. Fric rodné Bystré a odešel do Prahy. Důvodů, které ho přivedly k tomuto rozhodnutí, bylo pravděpodobně více a lze proto předpokládat jejich souběh. Jednak mohla hrát roli špatná materiální situace rodiny, což později zmínila jeho sestra Anna v žádosti o milost adresovanou prezidentu republiky: „...v jeho věku 19 let, kdy nejvíce potřeboval péči a přísné ruky nad sebou, musel odejít do světa, aby neujídal chleba ostatním...“.³⁹ Ačkoliv nemůže být dopis psaný ve vyhrocené situaci bezvýhradně přejímaným pramenem, poukazuje na jednu ze skutečností doplňujících obraz životní situace, v níž se tehdy pozdější odpůrce režimu nacházel. Nelze však opomenout jeho tvrzení o tom, že domov již příliš nenavštěvoval, což může vyvolávat zdánlivý rozpor s předchozími informacemi.

Existuje však i opačný úhel pohledu, a to pokud si uvědomíme, že v té době již sedmkrát souzený a šestkrát vězněný mladík musel být v nevelkém východočeském městečku „vyhlášenou“ osobou, takže pro něj představovalo „horkou“ půdu. Uvedená fakta naznačují druhý z možných důvodů změny prostředí. Ve spojení s absencí jakéhokoliv rodinného zázemí se přemístění do metropole, skýtající anonymnější prostředí a zároveň více možností k výdělku, ať již poctivou prací či za pomoci krádeží, jeví jako poměrně předpokladatelné řešení existenčních potíží.

Ať už byl důvod jakýkoliv, do Prahy si sebou přinesl těžkou životní zátěž pramenící z neutěšených podmínek, jež ho provázely po celé dětství. Nepřekvapí proto, že tato skutečnost začala záhy ovlivňovat jeho další kroky. Nelze však rozhodnout, odešel-li z domova přesvědčen o možnosti vybudování spořádané existence, nebo jestli od začátku kalkuloval s životem na „šikmé ploše“. Vyloučit nelze ani to, že budoucnost příliš neplánoval a čekal, co mu změna

³⁶ Národní archiv Praha (NA Praha) f. Státní soud Praha, spis. zn. 2TsI 17/52, nezpracováno, opis trestního listu J. Frice z roku 1952.

³⁷ Tamtéž, životopis sepsaný J. Fricem dne 21. 3. 1952

³⁸ Tamtéž, opis trestního listu J. Frice z roku 1952.

³⁹ Tamtéž, žádost o milost sepsaná Annou Šteflovou dne 21. 3. 1952.

prostředí přinese, což se s ohledem na jeho vylíčené konání, navíc spojené s nízkým věkem, jeví jako nejpravděpodobnější varianta.

Po příchodu do Prahy dostal blíže nespécifikovanou práci, za což se ale svému zaměstnavateli odvděčil krádeží částky 2 000 korun. V září roku 1938 (předchozí trest 48 hodin vězení si odseděl v lednu) jej proto Krajský soud trestní v Praze poslal na čtyři měsíce do těžkého žaláře zostřeného dvěma posty. V pankrácké věznicí se přesto nezdržel dlouho, protože mu byl tento trest prominut v rámci amnestie.⁴⁰ J. Fric ale důvody vedoucí k tomuto kriminálnímu činu popisoval poněkud odlišně, než jak je zachytily oficiální prameny. Uvedl totiž, že se ho dopustil poté, co ztratil práci a neměl na jídlo. Nicméně zkreslování všemožných informací, jímž sledoval vlastní prospěch, nemůže u tehdy již zkušeného recidivisty překvapit.

Další osudy J. Frice ale ukazují, že v té době již patřil k nepolepšitelným pachatelům kriminálních deliktů a ocitl se na okraji společnosti. Tuto skutečnost dokresluje i rychlost s jakou spáchal další trestný čin, již 27. října 1938 opět kradl: *„...vyšel jsem bez peněz a za týden byl jsem znovu, odkud jsem vyšel.“*⁴¹ Stejný soud jako v předchozím případě mu proto uložil trest šest měsíců těžkého žaláře, opět s dvěma posty. Zároveň naplnil jedno z ustanovení zákona č. 102/1929 Sb. o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva, které se vztahovalo na osoby uvězněné *„...pro zločin spáchaný ze zahálčivosti nebo z ničemné lehkomyšlnosti nebo z hrubé zjištnosti viníka, který si odbyl již dvakrát trest na svobodě za trestný čin spáchaný z některé uvedené pohnutky a je cizímu majetku nebezpečný.“*⁴² Proto následovalo ještě zařazení do donucovací pracovny.

Po propuštění se pravděpodobně krátký čas živil poctivou prací, nebo se alespoň snažil, aby takový dojem budil. Zdá se však, že souběžně stupňoval svojí trestnou činnost, protože v květnu 1940 obdržel trest tří let těžkého žaláře za vykrádání obchodů, během něhož způsobil škody ve výši 50 000 korun.⁴³ Do jeho života posléze zasáhla nepřímo válka, protože místo nástupu do trestního ústavu (s ohledem na délku trestu by se pravděpodobně jednalo o Plzeň-Bory) byl za nevyjasněných okolností odeslán do koncentračního tábora.⁴⁴ Nicméně to, kde prožil další léta, je možné rekonstruovat jen z jeho vlastního životopisu, což, jak již bylo řečeno, není zcela spolehlivý pramen. J. Fric v něm uvedl, že vystřídal Osvětim, (později i Birkenau), Flossenbürg a jeho pobočku Ansbach, odkud roku 1944 údajně uprchl. Posléze se ukrýval v okolí Bystrého, přičemž se měl zapojit do odboje v Železných horách a později do Pražského povstání. Tuto činnost později dokládá udělením „Pamětní medaile za záchranu města Skutče“ a diplomů

⁴⁰ Tamtéž, opis trestního listu J. Frice z roku 1952.

⁴¹ Tamtéž, životopis sepsaný J. Fricem dne 21. 3. 1952.

⁴² Zák. č. 102/1929 Sb. o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva, čl. II.

⁴³ NA Praha, citovaný pramen, opis trestního listu J. Frice z roku 1952.

⁴⁴ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky, milosti prezidenta republiky, sign. T 4823/52, informace pro prezidenta republiky v trestní věci Josefa Frice ze dne 7. 5. 1952.

potvrzujících jeho přítomnost na barikádách.⁴⁵ Ačkoliv se tyto písemnosti nepodařilo objevit, dokládá jejich existenci korespondence velitelství oddílu SVS v Jihlavě z roku 1951.⁴⁶

K jeho činnosti v letech 1944 a 1945 se vyjadřuje i zpráva pocházející od velitele stanice SNB v Bystrém, která sice jeho účast na podobných akcích částečně potvrzuje, ale zároveň poněkud upravuje tvrzení o nezištném boji za vlast. K událostem v Praze říká: „...bojoval údajně v roce 1945 na barikádách v Praze, kde měl v úmyslu využít zmatku a odciziti nějaký majetek, přičemž byl postřelen“. Tato zpráva je tedy očividně pouze zprostředkovaná a nemusí být zcela spolehlivá. Naproti tomu popis jeho působení v rodném městě se jeví věrohodněji, neboť je mohli doložit svědci, kteří J. Frice osobně znali: „...kde se dostal do styku s partizány, s nimiž se účastnil vyvolastňování takovým způsobem, že dělal hanbu poctivým partizánům.“⁴⁷ Nicméně obě citace plně zapadají do obrazu jeho charakteru, tak jak byl doposud předestřen.

Život J. Frice v letech 1945 až 1948 přinesl jisté zklidnění v ohledu páchání trestné činnosti. Důvodem se s největší pravděpodobností stal sňatek s Annou Skoumalovou z Jedlové (okr. Svitavy).⁴⁸ První léta jejich společného života ale nejsou příliš dobře zmapována. Jisté je, že na krátkou dobu přesídlil do Hartmanic ležících západně od Týna n. Vltavou, kde měl pronajatou zemědělskou usedlost. Ačkoliv na jihu Čech nikdo neznal jeho minulost, velmi záhy si opět získal špatnou pověst. Tentokrát nebyla její příčinou trestná činnost ale spíše neuspořádaný rodinný život. Ve zprávě adresované Státní prokuratuře v Praze je specifikován takto: „...vodil si k sobě do bytu cizí ženy i před manželkou, která zase podle vzoru manžela udržovala styky s cizími muži...“⁴⁹

K navázání na dosavadní krádeže tedy v Hartmanicích nedošlo, což mohlo souviset i s tím, že se kvůli návratu původních majitelů musel v roce 1948 odstěhovat. Zajímavé jsou rozdíly mezi oficiální verzí a jeho prohlášením, podle něhož se stal národním správcem usedlosti, ale kvůli kriminální minulosti nakonec neobdržel příslušný dekret.⁵⁰ Další kroky zavedly manželský pár nakrátko zpět do východních Čech, později pak do Prahy, kde se J. Fric pokusil vykonávat svoje řemeslo, pročež si pronajal zahradnictví. Nejprve pracoval v Troji a později přesídlil do Řep.⁵¹ Tento krok ukončil krátké klidnější období jeho života bez neustálých střetů se zákonem, a to i přes narození dcery Evy. V letech 1948 až 1950 byl třikrát odsouzen pro majetkové delikty.⁵² Závažnost trestné činnosti

⁴⁵ ABS, citovaný pramen, životopis J. Frice ze 4. 3. 1952.

⁴⁶ NA Praha, f. S SNV, osobní vězeňský spis J. Frice, korespondence velitelství oddílu SVS Jihlava z 5. 9. 1951.

⁴⁷ ABS, citovaný pramen, zpráva velitelství stanice SNB v Bystrém z 5. 3. 1952.

⁴⁸ Tamtéž, životopis J. Frice ze 4. 3. 1952.

⁴⁹ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 2TšI 17/52, neuspořádáno, zpráva velitelství stanice SNB Dolní Bukovsko z 12. 4. 1952.

⁵⁰ Tamtéž, životopis sepsaný J. Fricem dne 21. 3. 1952.

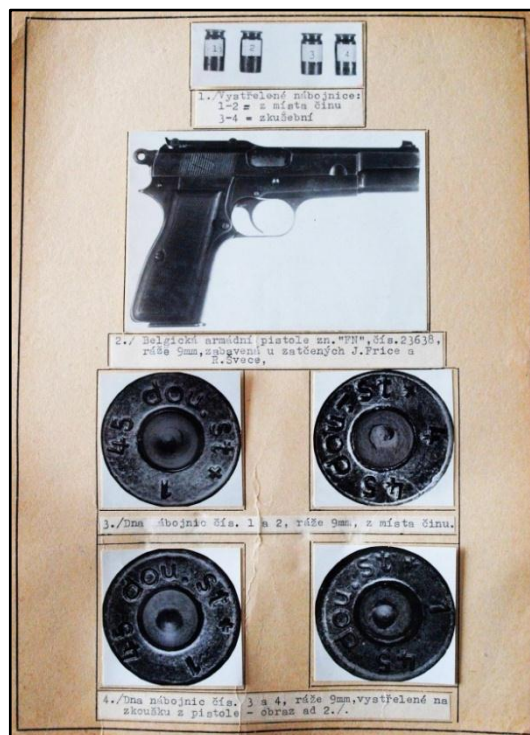
⁵¹ AKPR, citovaný pramen, informace ministerstva spravedlnosti k trestní věci Josefa Frice z 24. 4. 1952.

⁵² Jeho případy řešily okresní soudy v Chrudimi a Zbraslavi u Prahy a trestní soud v Praze.

se i nadále zvětšovala (mimo jiné se dopustil i ozbrojeného vloupání), první dva tresty obnášející osm a deset měsíců vězení pro něj nepředstavovaly větší problém, takže jak by se dalo předpokládat, nakonec si 7. března 1950 vyslechl rozsudek, na jehož základě měl strávit příštích šest let za mřížemi.

K výkonu trestu byl zařazen do pankrácké věznice, konkrétně do pracovního útvaru při dole Generál Svoboda v Kamenných Žehrovicích.⁵³ Tato skutečnost jej ale pravděpodobně příliš nevyvedla z rovnováhy, protože již za tři dny uprchl. Poté společně s vyučeným kuchařem Evženem Kubešem, který mu při útěku pomáhal, vykrádal chaty a obchody, nejprve ve středních Čechách (Slaný, Kralupy n. Vltavou, Horní Černošice), později se přesunul na Vysočinu, kde vyloupil několik chat u Pelhřimova, dvě prodejny v Novém Městě n. Moravě a nakonec obchod n. p. Prvoděv ve Žďáru n. Sázavou, přičemž způsobil škodu 39 000 korun. V té době disponoval ukradeným občanským průkazem, takže vystupoval pod jménem Jan Protivný. Nejspíš ještě během cesty na Moravu se dvoučlenná skupina rozrostla o čalouníka Jana Heřmana z Prahy a průvodčí ČSAD Vlastu Křemenovou z Duchcova. Oba jmenovaní se pak podíleli na popsané trestné činnosti.

Po akci ve Žďáru n. Sázavou se ale rozdělili a po určitých komplikacích spojených s nedostatkem finančních prostředků a zadržením E. Kubeše udala V. Křemenová celou skupinu na stanici SNB.

Belgická pistole FN, zabavená J. Fricovi
(foto: NA Praha, f. Státní soud, spis. zn. 2TsI 17/52)

J. Fric s J. Heřmanem mezi tím vzbudili podezření ve Sněžném a byli 28. dubna zatčeni. Všichni čtyři poté stanuli před okresním soudem ve Žďáru n. Sázavou, odkud si J. Fric odnesl nejdelší trest v délce devíti let.⁵⁴ K dalšímu trestu nastoupil do krajské soudní věznice v Jihlavě 31. srpna 1951, ale již 4. září ho přemístili do nechvalně proslulých vápencových dolů v Moříně.⁵⁵ Po čtyřech měsících ale 11. listopadu znovu utekl. Aniž by to tušil, vstoupil tehdy do posledního

⁵³ Důl byl v provozu v letech 1913-1982. Vznikl pod názvem Wannieck, podle člena správní rady Pražské železářské společnosti Friedricha Wanniecka z Mnichova. Dne 31. března 1946 byl přejmenován na Generál Svoboda a v roce 1951 změnil název na Nejedlý II. Karel MELICHAR, *Názvy dolů kladensko-rakovnické uhelné pánve*, in: Slánský obzor, r. 6/1998, Slaný 1998.

⁵⁴ E. Kubeše odsoudili na sedm let, J. Heřmana na deset měsíců a V. Křemenovou na jeden rok. NA Praha, citovaný pramen, rozsudek okresního soudu ve Žďáru n. Sázavou z 30. 8. 1951.

⁵⁵ NA Praha, citovaný pramen, korespondence velitelství oddělení SVS Jihlava ze 4. 9. 1951

dějství svého neklidného života. Během krátkého období zimy na přelomu let 1951 a 1952 se totiž z „obyčejného“ recidivisty stal člověk bojující proti komunistickému režimu, což ovšem neznamená, že by zanechal dosavadních kriminálních zvyklostí.

Přestože byl téměř vzápětí vyhlášen poplach na okolních stanicích SNB,⁵⁶ nepodařilo se J. Frice dopadnout. Ten mezi tím zamířil do východních Čech, nejspíš kvůli znalosti prostředí v okolí Bystrého a možného zázemí u sourozenců, které jako uprchlý vězeň nutně potřeboval. Věci potřebné k přežití si cestou zajišťoval doposud osvědčeným způsobem – vloupal se do chaty (hájovny?) poblíž Chlumce n. Cidlinou, kde objevil belgickou pistoli značky FN ráže 9 mm, pistoli ČZ ráže 6.35 mm a náboje (mimo jiné i střelivo do vojenské pušky).⁵⁷ Takto vyzbrojen pokračoval na českomoravské pomezí. Na počátku prosince dorazil do Bystrého a navštívil svoje rodiče, jimž oznámil, že utekl z vězení, pročež se musí ukrývat. Doma zastihl i bratra Jiřího, s nímž se vydal za dalším sourozencem Englbertem do blízké Jedlové. U něj schoval část ukradené výzbroje a poté ho krátce ukrýval myslivec, jehož se nepodařilo blíže identifikovat.⁵⁸

K začátku prosince 1951 je možné datovat i zahájení protistátní činnosti J. Frice, i když její důvody jsou dosti nejasné. Během výslechu na Krajském velitelství StB v Pardubicích sice uvedl: „Tyto zbraně jsem si opatřoval jednak pro svou zločineckou činnost, namířenou proti lidově demokratickému zřízení [...] Hlavně jsem však zbraně opatřoval pro teroristické útoky...“.⁵⁹ Což může být vzhledem k okolnostem poněkud zavádějící informace. Současně se situace jeví tak, že první útok proti „funkcionáři lidosprávy“ spáchal kvůli souhře okolností, když tento krok shledal jako výhodný. Došlo k tomu 3. prosince. Tehdy se uprchlík rozhodl, že si vloupáním na některé z okolních místních národních výborů opatří peníze a především potravinové lístky. Vydal se proto nejprve do obce Sulkovec, kterou dobře znal, jenže zjistil, že mezi tím došlo k přestěhování úřadu na místo nevhodné k vloupání. Z toho důvodu změnil plán a vyrazil lesem k obci Vír. Cestou potkal dva sedláky z obce Veselí, nejprve v lese Josefa Kudu a posléze i Jaroslava Novotného, který oral na svém poli. J. Fric před nimi vystupoval jako partyzán a dozvěděl se, že ve vesnici jsou dva psací stroje – sám pak uvedl, že jej chtěl prodat, až pozdější výslechové protokoly obsahují tvrzení o úmyslu psát protistátní letáky. Rovněž tak mu oba popsali svůj záporný postoj k újezdnímu tajemníkovi Emilu Jindrovi. Již při prvním setkání měl údajně navrhnout provedení výstražného útoku: „Řekl jsem Kudovi, že jsem již několik funkcionářů řádně vystrašil a přitom jsem mu ukázal pistoli a slíbil jsem mu, že se i na jejich újezdního tajemníka ještě ten den podívám...“.⁶⁰ Očividně se tedy velmi rychle vžil do nové role odbojáře.

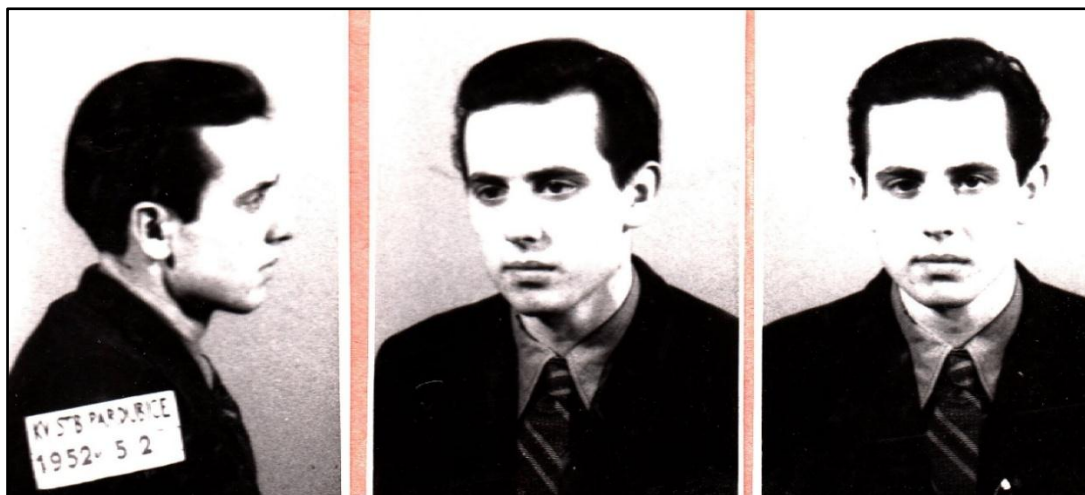
⁵⁶ Jednalo se o stanice SNB Beroun, Dušníky u Rudné, Loděnice, Vysoký Újezd a Řepy. Rovněž tak byl poplach vyhlášen na Okresním velitelství NB Praha XIV.

⁵⁷ ABS, citovaný pramen, výslech J. Frice ze 4. 3. 1952.

⁵⁸ Tamtéž, výslech Jiřího Frice z 6. 3. 1952.

⁵⁹ Tamtéž, výslech J. Frice ze 4. 3. 1952.

⁶⁰ Tamtéž, výslech J. Frice ze 4. 3. 1952.

Englbert Fric na fotografiích z vyšetřovacího spisu (foto: ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V 1173 HK)

Nicméně až setkání s J. Novotným mělo vést k definitivní domluvě o napadení a vystrašení újezdního tajemníka. I v tomto případě ale J. Fric nespustil ze zřetele vlastní prospěch, protože za hlavní důvod k uzavření dohody je možné považovat příslib J. Novotného: „...nabídl se mi, že on by mi psací stroj opatřil od předsedy MNV ve Veselí nebo mi umožní jeho odcizení...“.⁶¹ Není však zcela jasné, jestli byla dojednána přímo vražda, s níž operují soudní písemnosti nebo jen „zbití“. Okolo osmé hodiny večer oba vyrazili k domku újezdního tajemníka, avšak kvůli setkání s více lidmi rozhodli, že chvíli počkají. J. Novotný proto dal J. Fricovi 170 korun a poslal ho do hostince s tím, že u něj má později zaklepat na okno.

J. Fric v hospodě vypil několik skleniček koňaku na „kuráž“, vyzvedl J. Novotného a oba se vypravili vyděsit újezdního tajemníka. Po příchodu před jeho dům jej chtěl recidivista-odbojář Fric vylákat ven bušením na dveře a pískáním. Toto počínání pochopil E. Jindra jako hrozbu, takže se nejprve ozbrojil klikou od řezačky. Poté zjistil, že na ulici pod elektrickým osvětlením stojí muž, který jej s namířenou pistolí opakovaně vyzýval, aby dal ruce vzhůru. Posléze mu neznámý údajně řekl: „Dej si pozor, jak budeš s lidima (sic!) zacházet, tak uvidíš“. Po výstraze přepadený neváhal a ukryl se zpět do domu, načež třeskl výstřel, projektil však naštěstí nikoho nezranil. Útočník ještě chvíli obcházel obydlí vyděšené oběti, ale k dalšímu konání se již neodhodlal.⁶² Po krátkém nahlížení do oken se J. Fric odebral k budově MNV, kde odcizil zmiňovaný psací stroj. J. Novotný nejprve vše sledoval ukryt v přítmí, avšak v průběhu popsané události odešel nepozorován domů.

Následně se J. Fric opět sešel s bratrem Jiřím a společně vyrazili k rodičům do Bystrého. Tam potkal Evžena Dosoudila, jenž jej po krátké domluvě ukryl u své tety Knetikové (Knötikové), kde pobýval až do 4. února. Zde také v lednu 1952 došlo z dosud nevyjasněných příčin k založení protistátní organizace později nazvané „Anna“. Na její činnosti se pod vedením J. Frice mělo podílet dalších osm

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž, výpověď E. Jindry ze 14. 12. 1951.

lidí (Jiří Fric, pí. Knetiková, Evžen Dosoudil, Robert Švec, Engelbert Fric, Karel Fric, Jitka Bartoňová a Anna Andrlíková). V prvopočátku zamýšleli především šíření letáků.⁶³ Skupina se měla scházet dvakrát týdně, přičemž její členové dále plánovali sabotáže, útoky na funkcionáře KSČ a snad i destrukce pomocí trhavin. Rovněž tak bylo domluveno, že v lese nedaleko Bystrého zřídí tajný bunkr, kde se bude ukrývat J. Fric a s ním Robert Švec, jenž chtěl odejít do ilegality. Z toho důvodu zajistil E. Dosoudil přehled skautských stopovacích značek a J. Bartoňová šifrovací klíče kvůli psaní dopisů (dochovaly se ve vyšetřovacím spise společně s protistátními letáky).⁶⁴

Budova MNV ve Veselí, kde J. Fric odcizil psací stroj (foto: ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V 1173 HK)

Zmíněné protistátní letáky je možné rozdělit do dvou kategorií. Za prvé se jednalo o politická prohlášení reflektující aktuální hospodářskou situaci země i mezinárodní dění: „*Nikdo nezapře, že jsme na úpadku špatným životním standardem, proto je zapotřebí pracovat pro nový, lepší společenský řád bez útlaku. Vzpomeňme na slova presidenta Roosevelta, který v roce 1943 při svém projevu prohlásil, že svoboda má právo kritisovat i samotného presidenta. Takovou svobodu možno vybojovat u nás za pomoci dobrých vlastenců – Čechů. Stát má být od toho, aby občana chránil a pomáhal mu k tomu, čeho jest schopen a nestavěl kriminály jako u nás. Proto mějte oči otevřené, pomáhejte a věřte, že zvítězí duch nad terorem.*“⁶⁵ Podepisované byly buď názvem skupiny „Anna“

⁶³ Byli to Josef Fric, Jiří Fric, Knetiková, Evžen Dosoudil, Robert Švec, Englbert Fric, Karel Fric, Jitka Bartoňová a Anna Andrlíková (podle ní měla organizace dostat jméno).

⁶⁴ Tamtéž, výslechy Josefa Fric z 4. a 7. 3. 1952, výslech Jiřího Fric z 6. 3. 1952.

⁶⁵ Tamtéž.

nebo jen zkratkou „A“. Druhou skupinu tvořily více či méně zdařilé pokusy o veršovanou satiru. Následuje přepis jednoho z nich:

„Uvěřejňujeme žádost svatého Václava“

„Na tom pražském magistrátě bylo velké zděšení,
od koho tam přišla žádost, to nemáte tušení.
Na radnici je žádostí vždycky velká záplava,
ale tohle byla žádost od svatého Václava.
Slavný pražský magistráte, sděluji ti z bolesti,
že to déle nevydržím na Václavském náměstí.
Službu mít na Václaváku, to je práce nemilá,
mě už z toho zpitoměla i ta moje kobyla.
Dříve mě tu zpívali Čechové „kde domov můj“,
teď tu zpívaj samou práci a mnoho fůj.
Poslouchati celý týden komunisty čistých ras,
i patrona České země moh by vzítí d'as.
Dřív jsem slíchal řečnit Beneše i Klofáče,
teď když začne Tonda mluvit, dal bych se hned do pláče.
A když Kléma pustí hubu z řetězu,
věř mi milý magistráte, div, že s koně neslezu.
Zdráv buď' otče Masaryku, volal dřív dav lidový,
ale teď pár komoušů volá slávu Tondovi.
A když mě tu začne zpívat milicová armáda,
mám chuť ji tu zlinýrovat přes záda.
Když pan Stalin svojí hubou Čechům vévodí,
kobyla mě vyhazuje, div mě dolů neshodí.
Tak to tady na náměstí chodí stále ve zvyku,
já až slavný magistráte, mám už z toho koliku.
Pořád se tu něco děje, každý den tu něco je,
každý den tu na Václaváku lidi lakuje.
Proto slavný magistráte, nestane se neštěstí,
když ten rink se zvátí bude Gottwaldovo náměstí.
Koukat, jak nás lakujou, dávno už mě nevoní,
dejte raděj na mé místo esenbáka na koni.
Postavte tu esenbáka s hodně velkým pendrekem,
já tu hodnost, milí páni, skládám s povděkem.
Bude pro mě lépe, když půjdu i s kobyloou,
Protože mě nechce žráti v JZD slámu prohnílou.
Jen lež mě tu mluví banda pitomá,
vykašlu se proto, abych dělal patrona.“⁶⁶

⁶⁶ Tamtéž.

Většina plánované protistátní činnosti, včetně přípravy bunkru, ale zůstala především ve fázi příprav. To se ovšem netýkalo kriminálních trestných činů. J. Fric ve spolupráci s vyjmenovanými mužskými členy organizace nadále provozoval svojí „oblíbenou“ činnost. Od 31. prosince 1951 do 13. února 1952 skupina spáchala celkem osm ozbrojených vloupání do obchodů, hostince, soukromého bytu a farního úřadu, přičemž se její členové zaměřili na textilie, potraviny, kuřivo, alkohol a hygienické potřeby, tedy především věci, které uprchlý vězeň potřeboval pro vlastní potřebu.⁶⁷ Nekradli ale samozřejmě jen kvůli vlastní obživě, část lupu bezpochyby rozprodali – jen těžko si lze představit, že by sami zkonsumovali například 7 kg bonbónů či 15 kg másla. Způsobená škoda je zachycena jen v šesti případech, přesto však dosahovala částky činící bezmála 63 000 korun.⁶⁸

Mezi tím došlo 4. února ke změně úkrytu. Od tety E. Dosoudila se J. Fric a R. Švec přesunuli k zemědělci Andrlíkovi do obce Jedlová. Současně však začali aktivně připravovat odchod do zahraničí, což měl zajistit bratranec K. Fric, hajný žijící v Horních Jílovicích poblíž Rožmberka n. Vltavou. Z Bystrého se k němu vypravil R. Švec společně s Jiřím Fricem dojednat podrobnosti. Informace, které přivezli zpátky, ale nebyly příznivé. Dozvěděli se totiž, že v zimních měsících není možné kvůli velkému množství sněhu překročit hranice, takže bude nutné počkat do jara. Zároveň ale K. Fric vyzval svého příbuzného, aby za ním přijel, protože může k úkrytu využít některou z opuštěných pohraničních samot, přičemž upozornil na možnost přepadení zaměstnance Československých státních statků Horní Jílovice převážejícího výplaty ve výši 350 000 korun.⁶⁹

Tento plán ale již nebyl uskutečněn. Před odchodem z rodného kraje se totiž J. Fric s R. Švecem vypravili k poslední „protistátní“ akci. Jejich cílem byl újezdní tajemník František Macků z Jedlové, s nímž si chtěli vyřídit účty kvůli udávání lidí Státní bezpečnosti. Ráno 21. února vylákali vyhlídnutou oběť klepáním na dveře před dům.⁷⁰ Jaké však musel dotyčný zažít překvapení, když zjistil, že proti němu stojí dva muži s pistolemi v rukou! Oba navíc bezpečně poznal. Začali mu vyhrožovat, bít ho do hlavy a vyptávat se na další funkcionáře z okolí.⁷¹ Jejich snaha ale neměla velký úspěch, takže odešli směrem k městečku Proseč, které se jim stalo osudným.

Téhož dne v půl jedné odpoledne se štábní strážmistr Jan Janda, velitel stanice SNB v Proseči, vydal ze služebny domů na oběd. Na náměstí ale spatřil dva muže, které považoval za podezřelé. Jeho pochyby ještě zesílily, když se oba snažili vyhnout setkání nenadálým odbočením do vedlejší uličky. Protože dobře znal místní poměry, nadběhl jim a ze vzdálenosti přibližně 15 metrů zavolal: „*Stůjte, zde hlídka*

⁶⁷ Akční rádius skupiny představovaly následující obce na Svitavsku a Poličsku – Sedliště, Pivonice, Svitavy, Bystré, Trpín, Rohozné, Korouhev-Lačnov, Nyklovice.

⁶⁸ Tamtéž, protokoly výpovědí poškozených.

⁶⁹ Tamtéž, výsledky Josefa Frice ze 4. a 7. 3. 1952, výslech Jiřího Frice z 6. 3. 1952.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž, výpověď Františka Macků z 6. 3. 1952.

SNB“. Výzvu zopakoval ještě dvakrát, ale oba muži nereagovali a neustále zrychlovali. Po třetím pokusu o zastavení se náhle otočili a zahájili z nevelké vzdálenosti palbu. Štábní strážmistr Janda měl ale obrovské štěstí, protože ho ani jednou netrefili, naopak rychle opěťovanou střelbou zasáhl jednoho z nich do nohy. Vzápětí však uklouzl a upadl, což mu pravděpodobně zachránilo život, protože ho protivníci považovali za mrtvého.

Statek, kde se J. Fric ukrýval těsně před zatčením (foto: ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V 1173 HK)

Neznámými střelci samozřejmě byli J. Fric a R. Švec, kterého příslušník SNB zranil. Oba se po konfliktu vydali na rychlý útěk, ale daleko se nedostali. J. Janda mezi tím do pronásledování zapojil příslušníky Lidových milicí, jež doprovázel mladší strážmistr Koller ozbrojený samopalem. Ihned také informoval velitele národní bezpečnosti v Poličce, který se ujal velení pátrací akce.⁷² Pronásledování se mezi tím dostali přes les do obce Vranice, kde se ukryli na statku Emila Vávry, načež byli bez odporu zatčeni.⁷³ Při osobní prohlídce u nich našli pistole, granáty, dalekohled a mapy.

Po zatčení odvezli J. Frice na stanici SNB v Boru u Skutče a ještě tentýž den ho eskortovali do věznice KV StB v Pardubicích.⁷⁴ Prodělal několik výslechů, na jejichž základě zatkli řadu dalších osob a 7. března vypracovali vyšetřovatelé trestní oznámení na jedenáct lidí zařazených do skupiny nazývané „akce Anna“.⁷⁵ Případ poté převzala Státní prokuratura v Praze, která podala 12. března žalobu

⁷² Tamtéž, výpověď J. Jandy z 26. 2. 1952.

⁷³ Tamtéž, výslechy Josefa Frice ze 4. 3. 1952.

⁷⁴ Tamtéž, příkaz k eskortě z 21. 2. 1952.

⁷⁵ Tamtéž, trestní oznámení KV StB Pardubice ze 7. 3. 1952.

ke Státnímu soudu v Praze.⁷⁶ Následovala příprava procesu, který se konal ve dnech 19. a 20. března v poličské sokolovně.⁷⁷ J. Fric jako jediného odsoudili k trestu smrti.⁷⁸ Ostatní vyvázly s tresty v rozmezí 15 až 24 let odnětí svobody, pokutami ve výši 10 až 50 tisíc korun a propadnutím jmění.⁷⁹ Po skončení procesu také jako jediný podal odvolání. Na výsledek tohoto pokusu o záchranu života čekal v chrudimské krajské soudní věznici, avšak bezúspěšně. Senát Nejvyššího soudu, jemuž předsedal JUDr. Malý, ho totiž 11. dubna 1952 zamítl.⁸⁰

Ještě před tím ale podal 23. března žádost o milost adresovanou prezidentu republiky, což 11. dubna zopakoval. Stejně tak učinila jeho sestra Anna, ale ani jeden neuspěl. Rovněž tak 11. dubna byl J. Fric přemístěn z Chrudimi do pankrácké věznice, kde prožil poslední dny před popravou.⁸¹ Než se tak stalo, došlo ve dnech 18. a 19. června ještě k jednomu výslechu vyšetřovateli StB. Nicméně jeho důvod zůstává nejasný, zřejmé je pouze to, že měl být uskutečněn bez svědků a vedli jej příslušníci se služebními průkazy č. BA 0078, BA 0124 a BA 0130.⁸² Poté již pravděpodobně nic nebránilo vykonání trestu smrti, takže J. Fric zemřel na Pankráci dne 28. června 1952 v 5:20 ráno.⁸³ Místo jeho pohřbu není známé, ale lze předpokládat, že byl buď pohřben do šachtového hrobu v Praze-Ďáblicích, nebo jej zpopelnili ve strašnickém krematoriu a urnu později zlikvidovali.

Již v roce 1956 provedla Krajská prokuratura v Praze na žádost Marie Fricové, matky J. Frice, revizi případu. Nebyl však shledán žádný důvod k provedení mimořádných opravných prostředků, což se samozřejmě týkalo především uvězněných spoluviníků.⁸⁴ K rehabilitaci J. Frice došlo nadvakrát. V roce 1991 nejprve Krajský soud v Hradci Králové zrušil výrok Státního soudu v Praze, týkající se velezrady podle § 78 tr. zák., přičemž ponechal v platnosti rozhodnutí k pokusu o vraždu podle § 5 a 216 tr. zák. Teprve v roce 1994 zrušil stejný soud i tato usnesení. V platnosti tak zůstaly pouze trestné činy rozkrádání a krádeže podle § 245 a 247 tr. zák., za něž byl vyměřen přiměřený trest v délce dvou let odnětí svobody.⁸⁵

⁷⁶ NA Praha, f. Státní soud Praha, spis. zn. 2TsI 17/52, nezpracováno, žaloba z 12. 3. 1952.

⁷⁷ Složení senátu: předseda JUDr. Vojtěch Rudý, soudci JUDr. Gustav Kremlička, JUDr. Josef Kočí, František Kukul, Jaroslav Bumbálek, prokurátoři Ludmila Matušinská, Ferdinand Goldšmíd, obhájce ex offio JUDr. Josef Rychetský, zapisovatelka Pešková.

⁷⁸ Soud shledal J. Fric vinným z trestných činů velezrady podle § 78, odst. 1c), 2a), 3d,f) tr. zák., pokusu o vraždu podle § 5 a 216 odst. 1, 2a) tr. zák., rozkrádání majetku a majetku lidového družstva podle § 245, odst. 1a) tr. zák. a krádeže podle § 247, lit. a) tr. zák. Odsouzen byl na základě § 78, odst. 3 a 4 tr. zák. se zřetelem k § 22 odst. 1, tr. zák. k trestu smrti a propadnutí jmění.

⁷⁹ NA Praha, citovaný pramen, rozsudek z 19. 3. 1952.

⁸⁰ Tamtéž, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. 4. 1952.

⁸¹ NA Praha, f. S SNV, osobní vězeňský spis J. Fric, korespondence velitelství oddílu SVS Chrudim z 11. 4. 1952

⁸² NA, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 2TsI 17/52, žádost KV StB v Praze ze 17. 6. 1952

⁸³ NA Praha, f. S SNV, osobní vězeňský spis J. Fric, léčebný a ohledací list z 28. 6. 1952.

⁸⁴ NA Praha, f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, spis. zn. 7 Spt/37/52, zpráva Krajské prokuratury v Praze z 26. 9. 1956.

⁸⁵ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 2TsI 17/52, usnesení Krajského soudu v Hradci Králové z 21. 10. 1994.

Jak bylo naznačeno již v úvodu, nepatří kauza J. Frice mezi obvyklé případy odsouzených a popravených v 50. letech 20. století. Jeho kriminální trestné činy jsou neoddiskutovatelnou skutečností, přičemž nelze tvrdit, že dva útoky na újezdní tajemníky společně se střelbou na příslušníka SNB by patřily ke konstrukcím StB. Existují nepopíratelné důkazy, které tyto skutečnosti dokládají. Je však otázkou, jak vůbec tento patnáctkrát soudně trestaný recidivista dospěl k rozhodnutí vystoupit proti komunistickému režimu. Chtěl se snad mstít za opakované věznění? To se nezdá pravděpodobné, protože velké části zločinů se dopustil již v období I. republiky, protektorátu či mezi léty 1945 až 1948. Těžko by tak mohl perzekuci klást za vinu poúnorové vládnoucí garnituře. Zformoval ho snad alespoň částečně pobyt v koncentračních táborech, na jehož základě pak pociťoval odpor vůči nevybíravé perzekuci obyvatel Československa? Zároveň však mohlo jít o výše naznačenou souhru okolností, kdy podobné postoje považoval za osobně prospěšné, aniž by byl schopen domyslet všechny důsledky. Žádnou z možností nelze vyloučit, ale jen těžko je lze prohlašovat za prokazatelné vysvětlení. Z dnešního pohledu jsou totiž skutečné motivy J. Frice jen těžko odhalitelné.

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 2TsI 17/52.
- f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, spis. zn. 7 Spt/37/52.
- NA Praha, f. S SNV, osobní vězeňský spis J. Frice.

Archiv bezpečnostních složek:

- f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V 1173/HK.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky:

- f. Kancelář prezidenta republiky, milosti prezidenta republiky, sign. T 4823/52.

Karel MELICHAR, *Názvy dolů kladensko-rakovnické uhelné pánve*, in: Slánský obzor, r. 6/1998, Slaný 1998.

Zák. č. 102/1929 Sb. o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva.

KAREL LIESLER NEBOLI „KAREL GLASER“ – PORTRÉT PRVOTŘÍDNÍHO AGENTA PŮSOBÍCÍHO NA CELÁCH KRÁLOVÉHRADECKÉ VĚZNICE STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Jiří Urban

„Znát záměry nepřítelů a drtit je v pravý čas je nejlépe možné na základě zpráv spolehlivé agenturní sítě.“⁸⁶

Pro komunistickou Státní bezpečnost (StB) bylo agenturní pronikání mezi protikomunisticky smýšlející obyvatelstvo prvořadým úkolem. Jedním z těch, kdo se na naplňování tohoto úkolu podílel ve specifickém prostředí mezi vězeňskými zdi, byl Karel Liesler. Své úkoly tajného spolupracovníka plnil v celách vyšetřovací věznice StB v Hradci Králové. Sledoval reakce vyšetřovaných na výslechy, zaváděl s nimi rozhovory k tématům, která mu určili vyšetřovatelé, nebo je přesvědčoval, aby se doznali. Působil jako tzv. „kukačka“.⁸⁷ Pro referenty StB tak získával cenné údaje o činnosti a postojích lidí, jež se za mřížemi ocitali v důsledku svého demokratického přesvědčení, nekomunistického smýšlení, díky odporu, který kladli nevybíravě prosazované kolektivizaci, a často také následkem provokací ze strany StB. Pokusme se nyní vystihnout, co jej k plnění tohoto úkolu předurčilo, a vyjádřit charakteristické rysy jeho spolupráce s StB.

Karel Liesler v r. 1940

(foto: NA Praha, f. Policejní ředitelství Praha II)

K. Liesler se narodil v Praze 6. prosince 1911 do rodiny Viktora a Josefy, roz. Sulkovské. Vyrůstal s mladší sestrou Jarmilou (1913) v pražském Karlíně, kde otec vedl obchod. Po vychození pěti tříd obecné školy, absolvoval sedmileté reálné gymnázium a po maturitě pokračoval studiem na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, později studoval ještě hudební vědu na Filosofické fakultě. Sebevědomý mladý muž se prezentoval jako ctitel umění, pravidelně navštěvoval operní představení Národního divadla, výkony členů souboru přitom kritizoval

⁸⁶ Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 36 z 10. 12. 1951: Práce s agenty, [online], [citováno 30. 4. 2013] <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/trmnb36-1951.pdf>.

⁸⁷ Srov. František JANOUCHE – Arnošt KOLMAN, *Jak jste tak mohli žít?: dialog generací*. Praha 2011, s. 31.

dosti nevybíravým způsobem. Na jaře 1931 napsal dva výhrůžné dopisy tenoristovi Janu Berlíkovi pro jeho ztvárnění prince v Dvořákově Rusalce a Jeníka ve Smetanově Prodané nevěstě. Při jednom z večerních představení musel být z divadla pro nepřístojné chování vyveden.⁸⁸ Po zakončení studií v roce 1936 nastoupil pedagogickou praxi na obchodní akademii v Soukenické ulici na Novém Městě pražském, kde později, od roku 1938 působil také jako zástupce ředitele.

Politického života se K. Liesler neúčastnil. Ve chvílích volna se věnoval hře na housle, nezanedbával však ani sport, měl rád především plavání. Byl rovněž nadprůměrně jazykově nadaný, kromě němčiny a francouzštiny ovládal latinu a starořečtinu, částečně též italštinu. Od roku 1943 byl ženatý. S manželkou Aurelií, roz. Glasserovou (1922), povoláním učitelkou v mateřské škole, vychoval dva děti, Viktora (1944) a Evu (1946). Rodina bydlela u manželčiny rodičů ve Velešíně čp. 13, v tehdejší okrese Kaplice.⁸⁹

V červnu 1945 našel nové působiště v pohraničí, v Horním Starém Městě u Trutnova vedl personální oddělení textilních továren Kluge (tehdy ještě pod národní správou, později n. p. Texlen), zároveň zde pracoval jako učitel, později ředitel textilní podnikové školy. V dubnu 1947 se vrátil do Prahy, kde nastoupil na vedoucí úřednické místo v realitní kanceláři Františka Zaňka, zde pracoval do konce roku 1948. Následujících osm měsíců zůstal bez zaměstnání. V té době si přivydělával tím, že bez oprávnění vystavoval tzv. vysvědčení na odchodnou z dvouleté obchodní školy. (Několik čistých tiskopisů opatřených svým podpisem i razítkem školy vydal také příslušníkům StB v domněnku, že je dáva členům ilegální organizace.⁹⁰) Místo gymnaziálního učitele, o které na ministerstvu školství žádal, dostat nemohl, protože gymnázia se tehdy hromadně likvidovala. Od září 1949 tedy nastoupil jako kulturně propagační referent a vedoucí podnikové školy práce v n. p. Československé stavební závody (ČSSZ) České Budějovice.⁹¹

Ještě před přesunem do jižních Čech, šel 3. března 1949 na oběd do své oblíbené restaurace v Lidovém domě v Hybernské ulici. Zde si k němu přisedli dva muži, kteří vystupovali jako protikomunističtí ilegalisté. Podle všeho šlo původně

⁸⁸ Národní archiv Praha (NA Praha), f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, sign. L/1382/3 – Liesler, kart. 8472, Anonymní dopisy začínající „Pane Berlíku!“ z 20. 4. a 8. 5. 1931; Vyšetření – obvodní inspektor Čeněk Hubáček, Praha 30. 6. 1931; Protokoly sepsané na Policejním ředitelství v Praze s Janem Berlíkem a Karlem Lieslerem 30. a 31. 6. 1931.

⁸⁹ NA Praha, f. S SNV, nezpracováno, osobní vězeňský spis K. Lieslera – přijímací list z 10. 12. 1951, daktyloskopická karta s osobními daty a popisem osoby, Hradec Králové 9. 6. 1955; Tamtéž, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, Karel Liesler, všeobecná spisovna, sign. L/1382/3 – Liesler, kart. 8472, žádost o vystavení vysvědčení zachovalosti za účelem schválení jako profesora na obchodní škole z 8. 11. 1938, výpis z rejstříku trestů z 15. 11. 1938, tiskopis na žádost za všeobecnou občanskou legitimaci z 1. 4. 1940; Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-13 HK, životopis z 11. 5. 1951, zápisy o výpovědi na OV NB České Budějovice z 21. 12. 1950, KV StB České Budějovice z 8. 2. 1951 a KV StB Hradec Králové 11. 5. 1951.

⁹⁰ ABS, f. Inspekce MV – I. díl 1953-1972 (A 8/1), inv. č. 60, čj. IM-0043/54, zpráva o prošetření případu odsouzeného K. Lieslera z 12. 11. 1954.

⁹¹ ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-13 HK, citovaný pramen.

o omyl, fingovaní příslušníci Bezpečnosti si K. Lieslera zkrátka spletli, zaujal je však svými domněle rozsáhlými styky v té části společnosti, která nesouhlasila s poučným vývojem. Toho dne nasedl k nim do auta, nechal si zavázat oči a společně jeli mimo Prahu do předem připravené chaty, využívané k těmto účelům Noskovým ministerstvem vnitra. Druhý den dopoledne podepsal slib mlčenlivosti, ve kterém se zavázal ke spolupráci s domnělou ilegální organizací, později nazvanou „Třetí březen“. Pro vzájemný styk si příslušníci III. správy StB npor. Kovář⁹² a kpt. Beran⁹³ domluvili s nic netušícím K. Lieslerem dvojici hesel „vysvědčení“ – „z obchodní školy“.⁹⁴ Schůzky s příslušníky StB vystupujícími jako ilegalisté se odehrávaly u elektrických podniků za Hlávkovým mostem. Lieslera využívali jako tzv. „typaře“: „Při těchto schůzkách na mně žádali, abych jim jmenoval nějaké lidi [...] Přáli si, aby tito lidé byli pokud možno členy KSČ a znali poměry a zemědělskou otázku na okresech.“ Tehdy jim jmenoval dva své známé, Zaňka a Vitvara. Provokace neskončila ani Lieslerovým přesunem do jižních Čech v září 1949. Přímo na pracovišti mu domnělý odbojář předal dopis se smluveným heslem. „V dopise mně bylo sděleno, abych navázal spolupráci s doručitelem tohoto dopisu. Doručitel mně žádal, abych mu podával zprávy o všech lidech, které v Českých Budějovicích poznám“, vypověděl později.⁹⁵

V dubnu 1950 navštívil K. Lieslera Václav Kučera. Jako bývalý žák jej přišel požádat o pomoc při útěku z komunistického Československa pro sebe a svou sestru. Liesler mu na financování přechodu hranic do Rakouska půjčil celkem 97 000 Kčs. Poměrně velký finanční obnos dokázal shromáždit z podnikových peněz díky své funkci kulturně propagačního referenta, v rámci níž vybíral zálohy na rozličné akce a rekreace.⁹⁶ Záhy zjištěné pokladní manko ovšem nebyl schopen vyrovnat, před hrozícím zatčením proto utekl do Prahy. Zhruba měsíc se skrýval u varhaníka Jaroslava Krulíka, s nímž se znal ze studentských let. V těchto dnech uvažoval o útěku z Československa, navštívil proto i své známé v Karlových Varech. Poté se vydal do Hostinného, kde pobýval u svých někdejších žáků Alberovského a Neumana. Pro případ osobní kontroly mu opatřili stranickou knížku (Alberovský jako jednatel ZO KSČ v Texlenu disponoval potřebným razítkem).

⁹² Miloslav Kovář (1926) pocházel z Prahy, původním povoláním byl strojní zámečnick. Do služeb MV vstoupil v červenci 1945, službu ukončil v lednu 1984 v hodnosti podplukovníka. Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (dále jen ÚDV), spis ÚDV-4/VtB-99, vyšetřování nezákonných metod StB v případě K. Lieslera, evidenční karta.

⁹³ Jan Beran (1923) pocházel z Prahy, původním povoláním byl obchodní příručí. Do služeb MV vstoupil v květnu 1945, službu ukončil v květnu 1978. Archiv ÚDV, citovaný pramen.

⁹⁴ ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, opis Slibu mlčenlivosti ze 4. 3. 1949 a opisy záznamů ze schůzek s Lieslerem z 2. a 8. 4. 1949, vyjádření npor. Miloslava Kováře, Praha 10. 11. 1954. ABS, f. A 8/1, inv. č. 60, čj. IM-0043/54, zpráva o prošetření případu odsouzeného K. Lieslera z 12. 11. 1954.

⁹⁵ ABS Praha, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-13 HK, zápis o výpovědi na KV StB Hradec Králové z 11. 5. 1951.

⁹⁶ Tamtéž, trestní oznámení OV NB České Budějovice z 24. 6. 1950.

Následně se nechal zaměstnat jako zemědělský brigádník v Javorku u Jilemnice.⁹⁷ Koncem září 1950 se opět vrátil do Prahy, zde byl zhruba po třech týdnech zatčen. Původní (červnové) trestní oznámení „*pro podvod a zpronevěru*“ bylo záhy po zatčení (18. října 1950) rozšířeno o „*napomáhání k ilegálním útekům*“. Skutečnost, že K. Liesler použil peníze dělníků z ČSSZ na financování ilegálního přechodu státních hranic, a že se po provalení zpronevěry ukrýval před zatčením, používaje členskou legitimaci KSČ, skrze niž se vydával za Otu Wichterleho, to vše musel krajský velitel českobudějovické StB mjr. Antonín Nový⁹⁸ náležitě „*třídně*“ podtrhnout, a tak se v pořadí druhém trestním oznámení setkáme s množstvím nenávistných ideologických formulací o živlech, škůdčovství, nenávisti a zrádcovské činnosti.⁹⁹

V dubnu 1951 královéhradecký okresní prokurátor Umlauf požádal pražskou Státní prokuraturu, aby byli Miroslav Alberovský, Vladimír Neuman, Josef Munzar a Karel Liesler převezeni do věznice KV StB v Hradci Králové. Bylo třeba doplnit výslechové protokoly, veřejní a političtí činitelé v Hradci Králové se totiž shodli, že by věc měla být využita pro veřejný proces ve Vrchlabí jako „*typický případ nedostatečné bdělosti a ostražitosti v našem průmyslu*“. Předestřený názor Umlauf podpořil významným argumentem: „*Vzhledem k tomu, že ve Vrchlabí nebyl dosud projednáván žádný případ před státním soudem, je podle vyjádření krajského velitele Stb a krajského prokurátora v Hradci Králové nepochybné, že pro tuto věc bude získán souhlas krajské bezpečnostní pětky.*“¹⁰⁰ O čtyři dny později byli obvinění eskortováni do Hradce Králové, K. Liesler z Českých Budějovic, ostatní z Prahy.¹⁰¹ Tehdy se K. Liesler dostal poprvé do neblaze proslulé¹⁰² vyšetřovací věznice královéhradecké StB. Konečně byl v srpnu 1951 stanoven termín přelíčení Státního soudu, nikoli ve Vrchlabí, nýbrž v Praze. Půl hodiny před jeho zahájením se konala „*předporada*“,

⁹⁷ Tamtéž, zápisy o výpovědi na OV NB České Budějovice 21. 12. 1950 a KV StB Hradec Králové 11. 5. 1951.

⁹⁸ Antonín Nový (1902-1968) pocházel z Votic, původním povoláním byl poštovní úředník. Ve funkci krajského velitele StB v Českých Budějovicích působil od prosince 1949 do května 1951. (Za informace k jeho osobě vděčím kolegovi PhDr. Liboru Svobodovi, Ph.D.)

⁹⁹ ABS, citovaný pramen, trestní oznámení podané KV StB České Budějovice dne 12. 2. 1951.

¹⁰⁰ NA Praha, f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, Deník ve věci 4 SPT I 36/51 Miroslav Alberovský a spol., přípis Okresní prokuratury v Hradci Králové z 13. 4. 1951.

¹⁰¹ Tamtéž, Deník ve věci 4 SPT I 36/51 Miroslav Alberovský a spol., přípis Okresní prokuratury v Českých Budějovicích ze 17. 4. 1951, přípis státního prokurátora Čížka adresovaný Velitelství SVS ze 17. 4. 1951.

¹⁰² K praktikám, jež tehdy vládly v královéhradecké věznici StB, viz např. Ivan GAĎOUREK – Jiří NEHNĚVAJSA, *Žalářovani, pronásledovani a zneuznaní: svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*, Brno 1997, s. 21; Veronika KUŘÍKOVÁ, III. *odboj na Novopacku: rozsudek Or T 1512/49*. Praha 2008, s. 83; Jiří URBAN, *Barvou a štětcem proti režimu a jím prosazované kolektivizaci*, in: Jan BUREŠ – Václav VEBER et al., *Třetí odboj: kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*. Plzeň-Praha 2010, s. 209.

při níž si prokurátor Hulcer a předseda senátu Pelhřimovský vyjasnili správná „třídní“ stanoviska.¹⁰³

Vazební fotografie Karla Lieslera (foto: NA Praha, f. S SNV)

Dne 31. srpna 1951 si K. Liesler před Státním soudem v Praze vyslechl rozsudek, který jej za velezradu, podvod a zpronevěru zbavoval svobody na 16 let.¹⁰⁴ V důsledku amnestie z května 1953 mu byly z uloženého trestu prominuty dva roky. O dvě léta později mu byl za stejných okolností trest snížen o další dva roky. V dubnu 1957 pak Krajský soud v Hradci Králové rozhodl o jeho podmíněčném propuštění se zkušební dobou šesti let.¹⁰⁵ Rutinní povinnost podepsat prohlášení o mlčenlivosti byla v jeho případě obzvlášť odůvodněná. Vraťme se proto na začátek doby výkonu trestu, respektive k průběhu vyšetřovací vazby.

Sedmnáct dní po rozsudku si K. Lieslera vyžádal vrchní strážmistr (vstrm.) Rudolf Jarka z KV StB v Hradci Králové. „Zdejší věznicí KV-Stb jeví se potřeba chodbaře, kterého není možno z řad vyšetřovanců ustaviti“, odůvodňoval.¹⁰⁶ Jeho výběr přitom jistě nebyl náhodný, vstrm. Jarka si již tehdy musel být dobře vědom toho, jak prospěšný dokáže Liesler být. Státní prokuratura ovšem o zákulisí spolupráce mezi ním a královéhradeckou StB dosud nevěděla, žádosti proto nevyhověla s odvoláním na jeho měšťácký původ a s odůvodněním, že jako „zapřísáhlý nepřítel lidově demokratického zřízení“ potřebuje převychovat k manuální práci a k dodržování pravidel socialistického soužití.¹⁰⁷

Následující pohyb vězněného K. Lieslera vykazuje známky nestandardních postupů. Jednotlivé justiční a bezpečnostní složky totiž dlouho netušily, kde se vězeň v daný okamžik nachází. V červnu 1952 nejprve pankrácký velitel sdělil,

¹⁰³ NA Praha, f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, Deník ve věci 4 SPT I 36/51 Miroslav Alberovský a spol., vyznění státní prokuratury z 20. 8. 1951, Další zpráva adresovaná Generální prokuratuře v Praze 31. 8. 1951.

¹⁰⁴ Karel Liesler byl odsouzen ve skupině společně s Miroslavem Alberovským, Vladimírem Neumanem a Josefem Munzarem.

¹⁰⁵ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, Spis. zn. 3Ts I 38/51, rozsudek Státního soudu v Praze z 31. 8. 1951; Tamtéž, f. S SNV, nezpracováno, osobní vězeňský spis K. Lieslera, usnesení Krajského soudu v Praze z 9. 3. 1954, zn. 28 Nta 176/53-203, usnesení Krajského soudu v Hradci Králové z 19. 4. 1957, zn. PP 175/57.

¹⁰⁶ NA Praha, f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, Deník ve věci 4 SPT I 36/51 Miroslav Alberovský a spol., žádost o převedení vězně do věznice KV-Stb Hradec Králové ze 17. 9. 1951.

¹⁰⁷ Tamtéž, přípis Státní prokuratury v Praze k č.j. A-1088/60-51 z 27. 9. 1951.

že byl zapůjčen StB k výslechu a že mu „není známo, kam byl předán a na jakou dobu“.¹⁰⁸ Na podzim 1953 potom zaslal sdělení, že byl od 10. prosince 1951 ve věznici pražské StB. Tam o tom ale nic nevěděli, „jmenovaný se ve vazbě KS-StB Praha nenacházel a nenachází“, sděloval náčelník, aniž by zřejmě tušil, že se jedná o již odsouzeného vězně ve výkonu trestu. O něco později napsal, že „je možné, že jmenovaný byl vyzvednut orgány HS-StB“. Doklady (trestní list) o K. Lieslerovi chyběly také v evidenci rejstříku trestů.¹⁰⁹

Pravda o pohybu vězně K. Lieslera se vyjevovala pomalu. „Jmenovaný byl zapůjčen na STB dne 10. 12. 1951 a dosud nebyl vrácen zpět“, oznámilo posléze, v říjnu 1953 pražské velitelství Správy nápravných zařízení.¹¹⁰ V lednu 1954 byla pro potřebu justice dohledána žádost o vydání K. Lieslera královéhradecké StB. Její tehdejší krajský velitel kpt. Karel Vlček pražskému velitelství SVS 4. prosince 1951 napsal: „Vězeň bude umístěn ve věznici zdejšího velitelství a bude Vám vrácen, jakmile ho nebude zapotřebí pro služební účely. Vězně si vyzvednou orgánové státní bezpečnosti, kteří se prokáží služebními průkazy.“ O šest dní později převzal K. Lieslera v Praze vstrm. Jindřich Marek. Konečně v únoru 1954 potvrdil Lieslerovu přítomnost v Hradci Králové jeho „řídící orgán“ R. Jarka, tehdy již v hodnosti poručíka.¹¹¹

Když ale v září 1951 R. Jarka,¹¹² jehož krátce před tím povýšili na vrchního strážmistra, neuspěl s žádostí o vydání čerstvě odsouzeného K. Lieslera, zakročil krajský velitel StB Karel Vlček. Jeho postup byl pochopitelný, vždyť StB v Hradci Králové byla ke zlepšení kvality agenturní práce a zvýšení stavu tajných spolupracovníků opakovaně vyzývána. Tehdejší velitel vyšetřovacího oddělení por. Cvrček napsal Jarkovi do posudku, datovaného jen chvíli před eskortou K. Lieslera ke Státnímu soudu v Praze, následující doporučení: „Musí se více věnovati agenturní práci ve věznici, pro kterou je určen.“¹¹³

¹⁰⁸ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 3Ts I 38/51, Sdělení Velitelství oddílu SVS v Praze z 19. 6. 1952.

¹⁰⁹ NA Praha, f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, Deník ve věci 4 SPt I 36/51 Miroslav Alberovský a spol., sdělení ÚNZ Praha z 1. 10. 1953, vrácení spisu KS StB v Praze z 18.9.1953, Přípis Generální prokuratury Praha ze 7.5.1954; Tamtéž, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 3Ts I 38/51, Sdělení, KS StB Praha 23.10.1953.

¹¹⁰ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 3Ts I 38/51, Vrácení předvolání pro K. Lieslera, ÚNZ Praha 14. 10. 1953.

¹¹¹ Tamtéž, opis žádosti o vydání K. Lieslera ze 4. 12. 1951, sdělení KS MV Hradec Králové z 8. 2. 1954.

¹¹² Rudolf Jarka (1915) pocházel z Prahy. Původním povoláním byl obchodní příručí, členem KSČ se stal v dubnu 1946. Do služeb MV byl přijat v červnu 1945. Službu započal ve vysídlovaném pohraničí jako člen útvaru „Železo“ pod SNB Trutnov. Prošel výcvikovým střediskem v Mariánských Lázních, politickou školou v Kolodějích a kursem „realizátorů“ ve Veverské Bítýšce. V květnu 1949 byl přidělen ke KV StB v Hradci Králové, v říjnu 1950 se stal zástupcem náčelníka vyšetřovacího odboru, v červenci 1954 byl jmenován náčelníkem odboru nápravných zařízení. V těchto funkcích byl svými nadřízenými vysoce hodnocen mim jiné pro velmi dobré výsledky agenturní práce ve věznici. ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, arch. č. 838/15, záznam o průběhu služební doby, dotazník „B“ z 20. 11. 1945, osobní list z 29. 2. 1948, služební posudek z 11. 5. 1954, vyhodnocení kádrového spisu z 8. 3. 1965, kádrové vyhodnocení pro vojenskou správu z 31. 1. 1971.

¹¹³ Tamtéž, velitelský posudek z 26. 8. 1951.

Opis. 198

Krajské velitelství státní bezpečnosti
H r a d e c K r á l o v é .
 Č.j.: A-1514/60-51.
 Dne 4.12.1951.

Velitelství SVS
P r a h a .

Věc: Karel LIESLER - žádost o vydání.
 K Vašemu č.j.: ./.
 Přílohy ./.

Ministerstvo spravedlnosti - SOBÁ
STUPEŇ UTAJENÍ ZRUŠEN
 dle Instrukce MS č.j. 61/99-St.L.
T a j n é !

Žádám o vydání vězně Karla L I E S L E R A , nar. 6.12.1911 v Praze. Vězeň bude umístěn ve věznici zdejšího velitelství a bude Vám vrácen, jakmile ho nebude zapotřebí pro služební účely. Vězně si vyzvednou orgánové státní bezpečnosti, kteří se prokáží služebními průkazy.

Por. K r a m l v.r. Krajský velitel Stb
kpt. V l i č e k v.r.

Správné převzetí potvrzují dne 10.11.1951
 vstržm.: Marek Jindřich v.r. /023208/.

Žádost o vydání K. Lieslera (foto: NA Praha, f. Státní soud Praha, spis. zn. 3Ts I 38/51)

Podle zprávy, kterou pro sekretariát ministra vnitra vypracoval na podzim 1954 královéhradecký náčelník KS MV pplk. Mašek, proběhlo získání K. Lieslera pro spolupráci teprve 10. prosince 1951. „Od tohoto dne až po současnost pracuje na státně-bezpečnostních případech“, oznamoval.¹¹⁴ Usuzuji ovšem, že k navázání nějaké formy spolupráce došlo již před tímto datem, konkrétně mezi dubnem a srpnem 1951, tedy ještě v průběhu vyšetřovací vazby ve věznici StB v Hradci Králové. Zastavme se ale na moment u data 10. prosince 1951. Toho dne totiž ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva vydal tajný rozkaz č. 36 upravující práci s agenty. Píše se v něm mimo jiné, že početní stav agenturních spolupracovníků je nedostatečný a práce s nimi trpí vážnými nedostatky. Autoři rozkazu si stěžovali, že se „agentura dosud nestala ostrou zbraní pracovníků národní bezpečnosti v boji proti třídnímu nepříteli“.¹¹⁵ Ačkoliv je shodnost data vydání rozkazu s formálním závazáním K. Lieslera náhodná, můžeme již nyní prozradit, že agenturní práce královéhradecké StB se díky Lieslerovi podstatně zkvalitnila a nový agent se brzy stal skutečně „ostrou zbraní“ zdejších vyšetřovatelů.

K. Liesler byl registrován pod č. 8990 jako tajný spolupracovník s krycím jménem „Karel Glaser“, které si zvolil dle rodného příjmení své manželky.

¹¹⁴ ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, zpráva určená k rukám náměstka MV plk. Prchalý ze 7. 10. 1954.

¹¹⁵ Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 36 z 10. 12. 1951, [online], [citováno 30. 4. 2013] <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/trmnb36-1951.pdf>

Jeho svazek vedený pod arch. č. 565692 MV byl ovšem v prosinci 1984 zničen.¹¹⁶ Činnost „Karla Glasera“ na celách královéhradecké vyšetřovací věznice StB lze proto rekonstruovat pouze na základě dochovaných agenturních zpráv roztroušených po jednotlivých svazcích vyšetřovaných kauz.

Třetí den po doloženém převzetí K. Lieslera v Hradci Králové jej vyšetřovatel R. Jarka nasadil do cely k bělečskému hospodáři Jaroslavu Hrubému (1896) a později i k jeho synovi Miroslavovi (1928), oběma zatčeným v závěru listopadu toho roku. K. Liesler si dokázal získat jejich důvěru. Jeho informace pomohly v tomto případě vyšetřovatelům zcela zásadním způsobem. Jednak k usvědčení party bělečských mladíků coby původců protikomunistických nápisů, jednak k rozkrytí rozsáhlých vazeb mezi přáteli a známými J. Hrubého, které spojoval nesouhlas s poúnorovým režimem.¹¹⁷ Zajímavé je, že zprávy z období prosince 1951 až února 1952 dosud postrádaly formální úpravu agenturních zpráv s nadepsanou hlavičkou. Byly psány buď obyčejnou tužkou, nebo strojopisně, nadepsány jménem osoby, na jejíž cele se K. Liesler nalézal, a číslovány římskými číslicemi. Především však byly podepsány občanským, nikoli krycím jménem.¹¹⁸ Na základě informací, které v těchto zprávách podal, byl zatčen další člen rodiny Hrubých, bratr, respektive strýc jmenovaných, Miroslav Hrubý (1897). Do jeho cely byl K. Liesler umístěn v závěru dubna 1952. Předával informace nejen o rozvětvené rodině Hrubých a jejich stycích, ale například i o kontaktech a postojích respektovaného východočeského sedláka a čelního představitele Selských jízd Josefa Pluhaře, v jehož cele se záhy rovněž začal uplatňovat.¹¹⁹

Od konce března do poloviny května a poté znovu na začátku července 1952 byl K. Liesler nasazen na celu k výše jmenovanému J. Pluhařovi. Získával informace jednak o emigraci rodiny předměřického mlynáře Josefa Voženílka, jednak o širokém okruhu známých a přátel J. Pluhaře.¹²⁰ Lieslerova agenturní práce v královéhradecké vyšetřovací věznici StB byla v tomto případě vysoce ceněna, neboť dokázal získat „velmi vážné poznatky“,¹²¹ které usměrňovaly další operativní práci StB.

V srpnu 1952 byl Karel Liesler nasazen do cely k hospodáři Jiřímu Farskému z Dolního Lánova. Opět si rychle dokázal získat důvěru, po pěti dnech již Bezpečnost

¹¹⁶ ABS, Archivní protokol agenturních svazků a map vlastnoručních zpráv spolupracovníků, 1. zvláštní odbor MV.

¹¹⁷ Blíže viz J. URBAN, citované dílo, s. 192-221.

¹¹⁸ ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V-128 HK, Podsvazek Jaroslav Hrubý, hlášení „Jaroslav Hrubý, zemědělec - kulak, Běleč nad Orlicí“ z 13. až 24. 12. 1951 a 9. 1. 1952.

ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V-392 HK, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Miroslavu Ludvíkovi a spol., hlášení „Miroslav Hrubý, Běleč nad Orlicí“ z 18. až 22. 2. 1952.

¹¹⁹ ABS, f. Vyšetřovací svazky, arch. č. V-118 HK, Podsvazek Miroslav Hrubý ředitel, Agenturní zpráva agenta „Karla Glasera“ číslované I - VII z 30.4. až 9. 5. 1952.

¹²⁰ ABS, f. Historický fond MV, arch. č. H-240, Skupinový podsvazek část II., Úřední záznam o získaných agenturních zprávách důvěrníka „Karla Glasera“ z 2. 5. 1952; Tamtéž, Podsvazek A, úřední záznam o získané agenturní zprávě důvěrníka „Karla Glasera“ z 2. 5. 1952.

¹²¹ ABS, f. Historický fond MV, arch. č. H-240, Podsvazek A, souhrn poznatků k 20. 7. 1952 vypracovaný KS StB (II. odbor - 3. odd.) 22. 7. 1952.

znala úkryt Farského zbraně a zdaleka nejen to. „*Své zatčení prý se vši určitostí již očekával [...] prý se stále přesvědčoval, že je pozorován a hlídán*“, hlásil mimo jiné K. Liesler z Farského cely.¹²² I zde Lieslerovy informace nikoli nevýznamně přispěly k rozpletení souvislostí aktivního odporu osídlenců z Podkrkonoší vůči kolektivizaci, spočívajícího ve fiktivním založení JZD, výhrůžných dopisech i ozbrojeném zavražďování funkcionářů JZD a KSČ.¹²³ Liesler se coby spolupracovník na celách královéhradecké StB příležitostně podílel rovněž na shromažďování poznatků o „třídně“ nespolehlivých příslušnících SNB i o funkcionářích KSČ, kteří upadli v nemilost.

Například v květnu 1952 podal zprávu na Vlastimila Vachka, který varoval některé hospodáře před domovní prohlídkou.¹²⁴ Od konce září 1952 až do poloviny března 1953 byl agent „Glaser“, vystupující pod jménem Miloslav Bureš, umístěn na celu společně s Alfredem Synkem, někdejší bezpečnostním referentem ONV v Novém Bydžově a bezpečnostním tajemníkem královéhradeckého KV KSČ. Za pět a půl měsíce na něj podal celkem 62 zpráv. „*Spolupracovník Karel Glaser, pravým jménem Liesler, měl všeobecný úkol, aby přinášel zprávy o všech věcech, které mu Synek sdělí*“, upřesnil Lieslerův „řídící orgán“ R. Jarka, když se o celý případ začala zajímat Inspekce ministra vnitra, „*V daném případě jednalo se o velmi svědomitého a seriosního spolupracovníka, který přinášel ve všech případech nezkreslené zprávy. Jeho nedostatkem bylo, že se hodně zabýval milostnými historkami*“, prozradil dále.¹²⁵

Následně byl K. Liesler umístěn na celu Stanislava Charouze, radiotechnika z Hostinného, kde 7. března 1953 u příležitosti výročí narození Tomáše Garrigua Masaryka a zároveň krátce po Stalinově skonu došlo k odpálení malé nálože na místním sekretariátu KSČ. Během následujícího měsíce předal celkem osm zpráv, první z nich přitom pouhý den poté, co byl přemístěn ze Synkovy cely. I zde byla Lieslerova aktivita enormní, vyšetřovatelům záhy doporučil využít někdejšího Charouzova nemanželského milostného poměru s odůvodněním: „*z toho má Charouz úplně zoufalý strach, aby o paní Vlastě nemusel mluvit. Jistě pomocí jména paní Vlasty bude možné při výslechu Charouze pořádně přitahovati k řádné výpovědi*“, navrhoval.¹²⁶

¹²² ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-450 HK, Podsvazek Jiří Farský, agenturní zprávy agenta „Karla Glasera“ z 8. až 11. 1952 a 19. 8. 1952.

¹²³ Příběh lidí, kteří po válce využili možnosti, jež se naskytl při osidlování pohraničí, k získání hospodářské usedlosti a lepšího živobytí po vyhnaných a odsunutých Němcích a kteří politiku KSČ, v rámci níž nejprve půdu dostali, začínali nenávidět, když se půdy měli po odstartování kolektivizace vzdát, autor zpracoval v samostatné studii, viz Jiří URBAN. *Odpor proti kolektivizaci v Podkrkonoší: JZD, výhrůžky a ozbrojené zavražďování aneb proti politice KSČ jejími vlastními zbraněmi*, in: Petr JAŠEK, (ed.) *Protikomunistický odboj v střednej a východnej Európe*. Bratislava, 2012, s. 542-563.

¹²⁴ ABS, f. Objektové svazky, arch. č. OB-24 HK, Agenturní zpráva důvěrníka „Karla Glasera“, vyšetřovací odd. KV StB Hradec Králové 10. 5. 1952.

¹²⁵ ABS, f. Inspekce MV ČSSR I (1953-1972), inv. č. 133, č. j. IM-044/55 Alfred Synek – přešetření případu, zápis o výpovědi K. Lieslera, Hradec Králové 27. 7. 1955; Tamtéž, inv. č. 1111, Vyjádření Ladislava Proška z 26. 9. 1963, vyjádření Rudolfa Jarky z 25. 9. 1963 ke stížnosti A. Synka podané ÚV KSČ Praha 30. 1. 1963.

¹²⁶ ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-381 HK, podsvazek Stanislav Charouz, agenturní zpráva č. 1 agenta „Karla Glasera“ ze 16. 3. 1953.

Na jaře 1954 se K. Liesler jako agent „Karel Glaser“ podílel na usvědčení skupiny, která na Vrchlabsku rozšiřovala protikomunistické letáky.¹²⁷ V říjnu 1955 pak na odhalení Oldřicha Svozila, někdejšího majitele 15 ha usedlosti a spolumajitele kamenolomu, odsouzeného v případě „Benetka a spol.“ za údajnou sabotáž ve stavebnictví.¹²⁸

Je jisté, že se K. Liesler v roli tajného spolupracovníka StB v královéhradecké vyšetřovací věznici¹²⁹ za Ulrichovým náměstím (tehdy již přejmenovaným na Gottwaldovo) podílel na daleko větším množství případů. K některým se jeho agenturní zprávy nedochovaly, k jiným se v archivu nadále skrývají. V prostudovaných materiálech vystupuje K. Liesler coby spolupracovník StB využívaný především na celách hospodářů, zosobňujících místní autority a ztělesňujících odpor proti kolektivizaci venkova. Vystupuje v nich jednak jako důvěrník, jednak jako agent. K detailnímu poznání jeho pozice a postupu v hierarchii spolupracovníků StB nám schází zničený osobní spis. Jisté ovšem je, že představoval pro StB velice efektivní článek v systému agenturní práce. *„Jmenovaného bylo možno použít na jakýkoliv případ. Má vrozenou inteligenci, vlohu a pochopení pro zpravodajské kombinace a umí se vžít do každé situace. Má vysoké vzdělání a dovede diskutovat o jakémkoliv problému“*, pochvaloval si náčelník KS MV v Hradci Králové.¹³⁰ Jeho kvalit v agenturní práci na celách příležitostně využívaly zřejmě i další vězeňské ústavy. Vyloučena není ani možnost, že se propůjčil také k roli tzv. univerzálního svědka. Ještě dva týdny před rozhodnutím o podmíněčném propuštění byl *„zapůjčen k vytěžení jako svědek“* liberecké KS MV.¹³¹

*Vyšetřovatel Rudolf Jarka
(foto: ABS, personální spis arch. č. 838/15)*

¹²⁷ Tamtéž, arch. č. V-482 HK, Podsvazek III, agenturní zpráva „Karla Glasera“.

¹²⁸ Tamtéž, arch. č. V-286 HK, Operativní podsvazek, hlášení ze 4. 10. 1955.

¹²⁹ K okolnostem vzniku samostatných vyšetřovacích věznic StB viz Prokop TOMEK, *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*, Sešity ÚDV, Praha 2000, s. 59-81.

¹³⁰ ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, zpráva určená k rukám náměstka MV plk. Prchalý ze 7. 10. 1954.

¹³¹ NA Praha, f. S SNV, nezpracováno, osobní vězeňský spis, příkaz k umístění ve věznici KS MV Liberec ze 4. 4. 1957, kopie příkazu k eskortě z 1. 1. 1957, předávací seznam z Věznice č. 1 Pardubice z 2. 1. 1957; Tamtéž, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 3Ts I 38/51, Vyrozumění o dodání vězně z Věznice č. 1 Liberec z 12. 4. 1957.

Lieslerova spolupráce byla vysoce ceněna a znamenitě hodnocena. „*Jeho práce je velmi kvalitní, získal celou řadu cenných materiálů, dopomohl odhalit větší množství protistátních zločinců. Jeho práce byla kontrolována a tato kontrola vyzněla v jeho prospěch. Ani v jednom případě během tří roků nebyl vyzrazen, jeho zprávy byly vždy seriózní, pravdivé a nezkršené. V práci samé projevoval vysokou aktivitu, nehledal nikdy osobní prospěch, nedožadoval se nějakých úlev*“, stojí v Lieslerově zpravodajském vysvědčení. „*Jde o A [agenta] vysokých kvalit!*“, připsal někdo z okruhu sekretariátu ministerstva vnitra tužkou po straně.¹³² Ve své činnosti byl tedy K. Liesler velice úspěšný, bezpochyby měl zásluhu na příkladném hodnocení svého „řídícího orgána“, dlouholetého vyšetřovatele královéhradecké StB R. Jarky, který byl svými nadřízenými ceněn mimo jiné pro velmi dobré výsledky v řízení agenturní práce ve věznici, a to i na úkor svého volného času.¹³³

O výhodách, které oproti nepriviligovaným vězňům požíval, může napovídat i seznam věcí, které měl na cele k dispozici. Při srovnání s obdobnými dokumenty jiných vězňů nelze jeho bohatou výbavu ošacení, v níž nechyběly například dva páry polobotek, klobouk, vázanka, pár kožených rukavic či vlastní kufřík, považovat za standardní.¹³⁴ Rovněž údaje o tělesné hmotnosti napovídají privilegiím ve stravování - zatímco v době zatčení vážil 72 kg,¹³⁵ v srpnu 1951, tj. po 9 měsících vazby, je zaznamenána jeho váha 75 kg.¹³⁶ Agenti z řad vězňů mohli být podle směrnic odměňováni především finančně, převodem peněz na vězeňské konto.¹³⁷ S pravděpodobností blížkou jistotě bylo kromě výhod privilegovaného vězně K. Lieslerovi za spolupráci slíbeno také brzké propuštění. Podle dochovaných zpráv se náčelník KS MV v Hradci Králové za jeho předčasné omilostnění postavil již v průběhu roku 1954.¹³⁸ Žádosti o milost však justice v červnu 1955 „*pro nedostatek zvláštního zřetele hodných důvodů*“ nevyhověla.¹³⁹

Skutečnost, že podstatná část Lieslerovy ilegální činnosti, pro kterou byl odsouzen, byla vyprovokována příslušníky pražské StB, byla v zasvěcených kruzích královéhradecké Bezpečnosti známá už v době, kdy byl získáván pro spolupráci. K. Lieslerovi však známá nebyla. „*V dnešní době není možno předložit tuto věc jak samotnému Lieslerovi, tak i soudu vzhledem k tomu, že by Liesler i soud ztratili důvěru*

¹³² ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, Zpráva určená k rukám náměstka MV plk. Prchaly ze 7. 10. 1954.

¹³³ ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, arch. č. 838/15, Jarka Rudolf, návrh na ustanovení do funkce zástupce náčelníka vyšetřovacího odboru [doposud byl výkonem této funkce pouze pověřen], služební posudek z 11. 5. 1954.

¹³⁴ NA Praha, f. S SNV, nezpracováno, osobní vězeňský spis, protokol o osobní prohlídce z 3. 1. 1956.

¹³⁵ ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-13 HK, zápis o zatčení z 13. 11. 1950.

¹³⁶ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 3Ts I 38/51, zpráva o převzetí vězně Krajskou soudní věznicí v Praze z 25. 8. 1951.

¹³⁷ Srov. P. TOMEK, citované dílo, s. 13.

¹³⁸ ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, přípis z 3. 12. 1954.

¹³⁹ NA Praha, f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, Deník ve věci 4 SPt I 36/51 Miroslav Alberovský a spol., přípis k žádosti o milost zn. 5 Nt 754/1954 z 16. 6. 1955.

v bezpečnost“, soudil královéhradecký krajský náčelník StB Mašek.¹⁴⁰ Případem se v době, kdy si K. Liesler podával žádost o milost, začala zabývat Inspekce MV. Ta po prošetření případu konstatovala, že Liesler, nyní již prvotřídní tajný spolupracovník „Karel Glaser“, pracoval v domněle protikomunistické organizaci stejně dobře: „i když byl k tomu vyprovokován orgány MV, plnil úkoly dobře a iniciativně v domnění, že pracuje skutečně pro ilegální organizaci“. V tomto kontextu prý „bylo štěstím, že se na Lieslera obrátili orgány Stb a ne skuteční illegalisté.“¹⁴¹ Ve svém závěrečném vyjádření Inspekce MV udělení milosti K. Lieslerovi doporučila, obnovu soudního řízení však zamítla, aby provokace v režii StB nevyšla najevo.¹⁴²

Spolupráci s StB měl potom Liesler udržovat i na svobodě. Plán byl takový, že bude po propuštění „nasazen do prostoru Jáchymovských dolů na Trutnovsku, kde se nám projevují rozsáhlé sabotáže“. Královéhradecký krajský náčelník StB Mašek se proto přimlouval, aby ministerstvo vnitra ve věci omilostnění K. Lieslera intervenovalo u ministerstva spravedlnosti a dodával: „Liesler bude jako spolupracovník na svobodě obsluhován mnou, nebo mým zástupcem. Jedná se o typ spolupracovníka, který může být nasazen do jakékoliv práce a kdekoliv.“¹⁴³ Z výše uvedeného již víme, že byl podmíněčně propuštěn na jaře 1957. V polovině 60. let pracoval pro národní podnik Vodohospodářské stavby Mladá Boleslav, bydlel v Pernerově ulici na pražském Karlíně. Jeho manželství bylo rozvedeno pravděpodobně již během výkonu trestu.¹⁴⁴ Zda a jak se plán další spolupráce se StB realizoval, však zůstává nezodpovězeno, neboť zkrátka scházejí prameny. Šetření, které vedl v polovině 90. let Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu ve věci provokace StB, napovídá tomu, že K. Liesler spolupracoval s Bezpečností i po svém propuštění.¹⁴⁵ Skutečnost, že se sám dostal před soud a do vězení především díky provokaci StB, se K. Liesler patrně nikdy nedozvěděl. Zemřel v únoru 1990, krátce po pádu režimu, který jej nejprve dostal za mříže a který poté svou čilou spoluprací pomáhal upevňovat.¹⁴⁶ Jeho soudní rehabilitaci po listopadu 1989 vyřizoval syn Viktor tehdy již za zemřelého otce.¹⁴⁷

¹⁴⁰ ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, zpráva určená k rukám náměstka MV plk. Prchalý ze 7. 10. 1954.

¹⁴¹ ABS, f. A 8/1, inv. č. 60, čj. IM-0043/54, zpráva o prošetření případu odsouzeného K. Lieslera z 12. 11. 1954.

¹⁴² Tamtéž, inv. č. 60, čj. IM-0043/54, prošetření případu odsouzeného K. Lieslera - přípis adresovaný náměstkovi MV plk. Antonínu Prchalovi z 12. 11. 1954.

¹⁴³ ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16, zpráva určená k rukám náměstka MV plk. Prchalý ze 7. 10. 1954.

¹⁴⁴ ABS, f. Inspekce MV ČSSR I (1953-1972), inv. č. 1111, zápis o výpovědi K. Lieslera z 2. 11. 1963.

¹⁴⁵ Archiv ÚDV, spis ÚDV-4/VtB-99, Vyšetřování nezákonných metod StB v případě K. Lieslera, závěrečná zpráva o výsledku šetření z 16. 2. 1999.

¹⁴⁶ Tamtéž, Úřední záznam, Praha 27. 11. 1997.

¹⁴⁷ NA Praha, f. Státní soud Praha, nezpracováno, rehabilitační spis Krajského soud České Budějovice, spis. zn. 8 Rt 392/90 a R spis zn. 8 Rt 29/93, prohlášení pozůstalých z 31. 12. 1990 a podnět k přezkoumání zbytkového trestu z 15. 3. 1994.

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, sign. L/1382/3, kart. 8472.
- f. Státní prokuratura Praha, nezpracováno, Deník ve věci 4 SPt I 36/51.
- f. Státní soud Praha, nezpracováno, spis. zn. 3Ts I 38/51.
- f. S SNV, nezpracováno, osobní vězeňský spis K. Lieslera.
- f. Personální spisy příslušníků MV, arch. č. 838/15, Jarka Rudolf.

Archiv bezpečnostních složek:

- Archivní protokol agenturních svazků a map vlastnoručních zpráv spolupracovníků, 1. zvláštní odbor MV.
- f. Vyříděné spisy sekretariátu MV, sign. 319-17-16.
- f. Historický fond MV, arch. č. H-240.
- f. A 8/1:
 - inv. č. 60,
 - inv. č. 133,
 - inv. č. 1111.
- f. Objektové svazky, arch. č. OB-24 HK.
- f. Vyšetřovací spisy:
 - arch. č. V-13 HK,
 - arch. č. V-118 HK,
 - arch. č. V-128 HK,
 - arch. č. V-286 HK,
 - arch. č. V-381 HK,
 - arch. č. V-392 HK,
 - arch. č. V-450 HK,
 - arch. č. V-482 HK.

Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, spis ÚDV-4/VtB-99.

Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 36 z 10. 12. 1951, [online], <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozказы/smernice/trmnb36-1951.pdf>

Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 36 z 10. 12. 1951: Práce s agenty, [online], <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozказы/smernice/trmnb36-1951.pdf>.

Prokop TOMEK, *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*, Sešity ÚDV, Praha 2000.

Jiří URBAN, *Barvou a štětcem proti režimu a jím prosazované kolektivizaci*, in: Jan BUREŠ – Václav VEBER et al., *Třetí odboj: kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*. Plzeň-Praha 2010.

MEMORANDUM FRANTIŠKA KOČÍHO O ČESKOSLOVENSKÉM VĚZEŇSTVÍ

Lukáš Paleček

Úvod

Dne 1. října 2013 tomu bude 90 roků od chvíle, kdy se řízení trestnice pro muže v Plzni ujal odborový rada ministerstva spravedlnosti a bývalý rada Zemského soudu v Čechách František Kočí.¹⁴⁸ Do historie českého i slovenského, respektive československého vězeňství se zapsal jako významný penolog a modernizátor. Jeho schopnosti a vynikající znalost vězeňského prostředí mimo jiné dokládá teprve nedávno objevený text o československém vězeňství, který dr. Kočí sepsal v lednu roku 1928 krátce poté, co skončil ve funkci přednosta plzeňské trestnice. Tato práce, adresovaná ministerstvu spravedlnosti, autorem označená jako memorandum, je zároveň jakýmsi oknem, umožňujícím pohlédnout do systému československého vězeňství konce 20. let 20. století.

František Kočí se narodil 28. listopadu 1880 v obci Rozhovice na Chrudimsku v chudé rodině venkovského krejčího. Po gymnáziu, které absolvoval v Chrudimi, studoval práva na tzv. chudý list na tehdejší Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Studia pak úspěšně ukončil v roce 1904 a dne 3. prosince 1907 se stal doktorem obojího práva.¹⁴⁹

Od 4. srpna 1904 do 11. listopadu 1907 působil jako právní praktikant nejprve u krajského soudu v Písku a poté u krajského soudu v Chrudimi, kde pak v období od 12. listopadu 1907 do 1. července 1911 zastával pozici auskultanta. Dne 2. prosince 1907 složil soudcovskou zkoušku a funkci soudce pak vykonával od 2. července 1911. O jeho rychlém kariérním vzestupu svědčí skutečnost, že od 4. února 1918 do 27. září 1919 byl ještě "pouhým" okresním soudcem, ale od 28. září 1919 již zastával funkci rady Zemského soudu v Čechách.¹⁵⁰ O necelý rok později, dne 30. srpna 1920, byl přidělen na ministerstvo spravedlnosti, kde působil jako poradce ministra dr. Alfréda Meissnera a kde také pracoval v oddělení pro trestní výkon a dozor nad vězeňstvím. Na návrh ministra spravedlnosti pak byl dr. Kočí usnesením předsednictva ministerské rady dne 17. července 1921 zařazen na ministerstvo spravedlnosti ve služební hodnosti odborového rady a v této pozici pak v letech 1922-1923 také vykonával funkci domácího komisaře věznice krajského soudu trestního v Praze na Pankráci. Následně byl rozhodnutím ministra spravedlnosti od 1. října 1923 pověřen řízením trestnice pro muže v Plzni, a to náhradou za jejího náhle zemřelého vrchního ředitele Antonína Scheufflera. Protože se neustále

¹⁴⁸ Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň), f. Trestnice Bory, ev. č. 100, sign. Pres. 1921-1927, kart. 3, dopis ministra spravedlnosti ze dne 27. 9. 1923.

Český deník ze dne 20. 11. 1923, s. 4.

¹⁴⁹ František KOČÍ, *Kronika rodiny Kočovy*, nepublikovaný rukopis, 1999, s. 8, 12, 13.

Soukromý archiv Františka Kočího, rodný a křestní list Františka Kočího vydaný dne 21. 6. 1943.

Soukromý archiv Lukáše Palečka, oznámení o prohlášení Františka Kočího za doktora obojího práva.

¹⁵⁰ Funkci rady Zemského soudu v Čechách zastával do 16. 7. 1921.

prodlužovala doba služebního působení dr. Kočího v Plzni, čímž bylo blokováno jedno systemizované místo na ministerstvu spravedlnosti, byl dr. Kočí dne 12. února 1926, na návrh ministra spravedlnosti, prezidentem republiky jmenován státním zástupcem v obvodu vrchního státního zastupitelství v Praze. Je třeba dodat, že dr. Kočí nebyl nikdy jmenován vrchním ředitelem plzeňské trestnice, neboť v inkriminovaném období právě probíhala diskuse o tom, zda vůbec mají být trestnice v Čechách a na Moravě řízeny právníky, tak jak tomu již v té době bylo na Slovensku.¹⁵¹

Když pak dr. Kočí odešel po více než čtyřech letech dne 31. srpna 1927 z funkce přednosty trestnice pro muže v Plzni, vrátil se do Prahy, kde vykonával funkci prvního státního zástupce. V této funkci byl dne 14. září 1929 pověřen řízením Komenského ústavu pro mladistvé v Košicích.¹⁵² Teprve dne 10. února 1932 však byl dr. Kočí (opět na návrh ministra spravedlnosti) prezidentem republiky jmenován vrchním administrativním radou v osobním stavu právních úředníků trestnic a věznic a v souvislosti s tím jmenován ředitelem Komenského ústavu. V této funkci setrval až do 20. října 1938, kdy mu Slovenský národní výbor v Košicích (tehdy již pod vlivem slovenských nacionalistů) prikázal odstoupit z funkce. Toho dne de facto skončila úspěšná kariéra dr. Kočího, který byl nucen vrátit se zpět do Prahy.¹⁵³ V Praze poté přežil těžké období války, coby pensionovaný státní úředník. Dožil se ještě porážky nacismu, ale již o necelý rok později dne 12. dubna 1946 v Praze zemřel.¹⁵⁴

¹⁵¹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky, sign. PI56/32, návrh ministra spravedlnosti ze dne 24. 5. 1921, aby službou ministerstvu spravedlnosti přidělený rada zemského soudu dr. František Kočí byl jmenován odborovým radou; příloha dopisu předsednictva ministerské rady ze dne 3. 2. 1926 ve věci jmenování odborového rady ministerstva spravedlnosti dr. Františka Kočího státním zástupcem v VI. hodnostní třídě s propůjčením charakteru V. hodnostní třídy.; dopis prezidenta republiky ze dne 12. 2. 1926, adresovaný ministru spravedlnosti, o jmenování dr. Františka Kočího státním zástupcem v VI. hodnostní třídě v obvodu vrchního státního zastupitelství v Praze s udělením charakteru V. hodnostní třídy.

F. KOČÍ, citované dílo, s. 15.

SOA Plzeň, f. Trestnice Bory, ev. č. 100, sign. Pres. 1921-1927, kart. 3, dopis ministra spravedlnosti ze dne 27. 9. 1923.

Antonín Scheuffler zemřel 16. 9. 1923 na tyfus. Srov. Lukáš PALEČEK, *130. výročí narození právníka a humanisty JUDr. Františka Kočího*, *Historická penologie* 3/2010, s. 14.

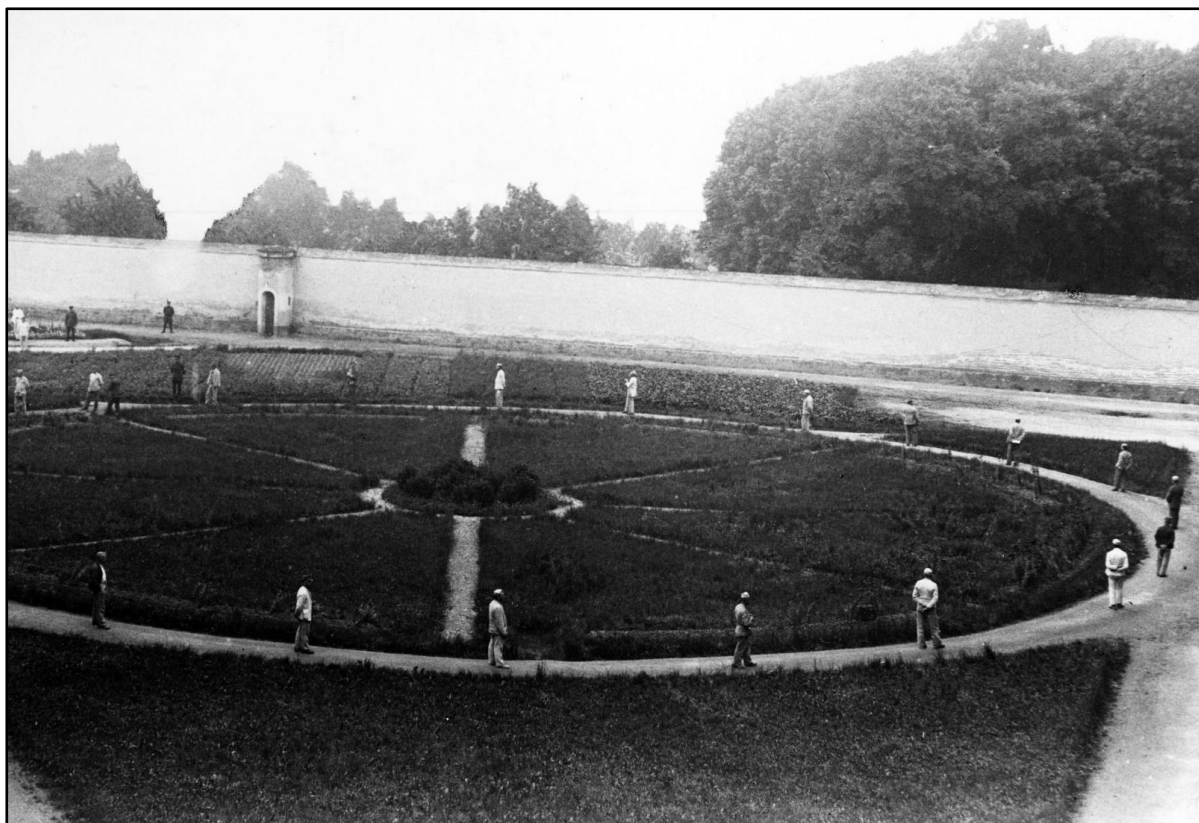
¹⁵² Stanislav Stuna byl dne 18. 12. 1929 jmenován soudním radou u krajského soudu trestního v Praze.

¹⁵³ AKPR, fond Kancelář prezidenta republiky, sign. PI56/32, návrh ministra spravedlnosti ze dne 15. 12. 1931 na propůjčení služebního místa ve 3. platové stupnici v osobním stavu právních úředníků trestnic a věznic; dopis prezidenta republiky ze dne 10. 2. 1932, adresovaný ministru spravedlnosti, o jmenování dr. Františka Kočího vrchním administrativním radou ve 3. platové stupnici v osobním stavu právních úředníků trestnic a věznic.

Jozef CHREŇO, *Profily*, in: *Zborník príspevkov k dejinám väzenstva na Slovensku (příloha časopisu Zvesti ZVJS SR)*, Bratislava 1998, s. 208.

F. KOČÍ, citované dílo, s. 22.

¹⁵⁴ Soukromý archiv Františka Kočího, smuteční oznámení o skonu dr. Františka Kočího ze dne 15. 4. 1946.

*Vycházka trestanců (tzv. samotářů) na ústavním dvoře plzeňské trestnice v roce 1926 od F. Kočího
(foto: archiv Věznice Plzeň).*

Ve všech postupně zastávaných funkcích (soudce a rada Zemského soudu v Čechách, přednosta trestnice pro muže v Plzni, první státní zástupce v Praze a ředitel Komenského ústavu pro mladistvé v Košicích) se dr. Kočí zabýval zkoumáním příčin zločinnosti a své úsilí věnoval především nápravě prvotrestaných a polepšitelných trestanců a odsouzených mladistvých, neboť byl přesvědčen, že správně zvolenou péčí o ně je možné navrátit je do společnosti jako její užitečné členy a tím zabránit nežádoucí recidivě. Při tom využíval svých bohatých zkušeností a řadu novátorských metod, založených zejména na individuálním přístupu k odsouzeným. Za pozornost stojí také jeho personální politika a snaha dbát na profesionální fungování a chování vězeňského personálu. Dr. Kočí zastával názor, že chování personálu a jeho morální příklady mají zásadní vliv na nápravu odsouzených. Za ideál zaměstnance vězeňského ústavu proto považoval „*přiměřeně vzdělanou a zapracovanou mravní osobnost*“. Stejně pozoruhodná je i jeho publikační, literární a osvětová činnost, jíž se snažil přispět ke změně vnímání problematiky vězeňství jako pro společnost důležitého odborného tématu. Své moderní názory a zjištění také mnohokrát prezentoval na nejrůznějších odborných konferencích, sjezdech a dokonce i v československém rozhlasu. Jeho nepochybně záslužná, usilovná a již za jeho života oceňovaná činnost však po jeho smrti upadla zcela v zapomnění.

Následující memorandum dr. Kočího, které se jako jedna z mála jeho prací dochovala alespoň v podobě původního strojopisu, po dlouhá desetiletí svědomitě

opatroval pan František Kočí, stejnojmenný vnuk autora. Díky jeho laskavosti byla tato zcela ojedinělá práce s dodnes aktuálními doporučeními a postřehy z vězeňské praxe ochotně poskytnuta k publikování, za což mu samozřejmě patří velký dík. Poděkování patří také PhDr. Ondřeji Hladíkovi z Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR za neocenitelnou pomoc při pátrání po personáliích dr. Kočího, jím nalezených v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

Publikování uvedené práce je chápáno nejen jako příspěvek ke studiu historie českého vězeňství a k aktuální diskusi o jeho budoucí podobě, ale také si jím Věznice Plzeň připomíná letošní 135. výročí svého fungování. Při zpracování edice textu memoranda dr. Kočího byla striktně zachována jeho původní doslovná podoba bez jakýchkoliv editorských zásahů, takže zůstalo zachováno dobové použití interpunkce, pravopis i gramatika. Doplněno bylo pouze o několik vysvětlujících poznámek pod čarou. Tato skutečnost vyplývá z toho, že originál textu není přípravným konceptem pozdějšího čistopisu, ale průklepem dopisu odeslaného na ministerstvo spravedlnosti.

MEMORANDUM O OTÁZKÁCH ČESKOSLOVENSKEHO VĚZEŇSTVÍ

Ministerstvu spravedlnosti v Praze.

Hledě ke zkušenostem nabytým za více než čtyřletého řízení mužské trestnice na Borech dovoluji si předložit následující memorandum o otázkách našeho vězeňství.

Princip účelnosti v trestní soustavě.

Osnova nového trestního zákona staví trestní soustavu na princip společenské účelnosti, a to zcela právem. Nejenom, že to odpovídá duchu novodobé kultury, zejména kultury křesťanské, aby se ustupovalo od dosavadního postupu odvetného, ale znamená to i dosažení vyšší spravedlnosti. Neboť kdo má možnost pozorovati příliv odsouzenců do trestního ústavu a zkoumati jejich osobnost a příčiny jich mravního úpadku, musí se zamyslet nad výrokem ředitele jedné z francouzských trestnic, který komentuje Henri Lorulot: Část chovanců mého ústavu byla zruďně založena. Všichni ostatní dostali se do trestnice za takových okolností, za jakých bych se tam byl dostal sám, kdybych se byl v nich ocitl.

Mezi příčinami zločinnosti převládají: nouze, chudoba, boj o existenci, nevědomost, nedostatek výchovy, opuštěnost, vliv špatného prostředí, zejména rozvratů rodinných, které přivádějí nebo někdy přímo strhují individuum na půdu zločinu. Případy vrozené asociační neschopnosti anebo získané zaujatosti vůči snahám společensky soustředivým jsou řidší, a lze konstatovati, že recidivu zaviňuje i špatný vězeňský systém, který není s to zachytiti individuum hned při prvním pádu a nechává je klesati hlouběji a hlouběji.

Hledíc k těmto věcem kloní se nová doba nezřídka k názoru silné determinace lidské vůle, a v novější vězeňské literatuře bývá řešeno dilema "káznice či asyl" ve prospěch asyly. Ale i když se pustí se zřetele otázka, má-li být ztráta svobody vyslovena soudním rozsudkem spravedlivým trestem či pouhou detencí za účelem převýchovy asociálního individua, dlužno uznati, že pokus o převýchovu je vždy společensky účelnější, poněvadž vyloučení ze společnosti trestním nálezem je ve veliké většině případů jen dočasné a chrání tedy společnost od škodlivého útoku individua jen po čas jeho uzavření, kdežto vhodná péče o ně může je vrátiti na normální cestu občanského života k užítku samé společnosti.

Že by tato změna charakteru trestu na svobodě měla podstatný vliv na sociální funkci trestního soudnictví v tom směru, že by trest nevzbuzoval pak dostatečnou bázeň před trestním činem a jeho následky v občanstvu, není se co obávati, poněvadž tento úkol vykonává veřejný výrok soudní sám, a záleží na vnímavosti a citovosti individua, jak silný ohlas zanechá v jeho nitru. Právě oznámily noviny případ, že skončil sebevraždou muž, který měl nastoupiti trest čtyřměsíčního žaláře. Veřejné trestní soudnictví bude vždy působiti slabším dojmem na osoby méně vnímavé a citové buď pro slabší vlohy anebo následkem nedostatečného vzdělání, zejména nedostatečné výchovy mravní, jak tomu u provinilců většinou bývá. Také praxe je proti tomuto názoru. U moderních, výchovně dobře organisovaných trestních ústavů vyzdvihuje se skutečnost, jak malé procento propuštěných chovanců vrací se zpět do ústavu. Mohu sám říci totéž o ústavu, který jsem řídil: přesto, že jsem opustil dosavadní systém dresurní, vraceli se trestanci mnou z ústavu propuštění jen zcela výjimečně, ba mnozí z nich překvapovali pochopením ústavní působnosti a pevným předsevzetím z ní čerpaným.

Odnětí svobody jako trest.

Jakou újmou je ztráta svobody pro odsouzenec, je velmi individuální. I to závisí především na vězňově vnímavosti, a na jeho kulturní úrovni, zejména na jeho sféře citové. Závisí to dále na vztazích k jiným osobám a na vztazích k společenskému životu, jež jsou trestní vazbou přerušeny. Člověk vytržený vazbou z kruhu rodinného trpí více méně zbavením styků rodinných, často i nemožností starati se o rodinu a rozvrácené poměry majetkové. Na lidi zvyklé pravidelnému životu pohlavnímu doléhá těžce ztráta pohlavního styku. Podráždění z neukojeného sexu hárá někdy z celé osobnosti vězňovy. Nadprůměrně silný mladý muž, velmi vznětlivý a dráždivý, přiznal se mi jednou v pláči, že mívá čtyřikrát i šestkrát týdně poluci a že je tím celý utýraný. Žádal lékaře o radu a ten mu doporučil zemědělskou práci, aby denně vyčerpával co nejvíce své tělesné síly a upadal v hluboký spánek, ale nebylo možno mu vyhověti, poněvadž měl pykati ještě značnou část trestu. „*Nur derjenige, der die Sehnsucht kennt, weis wass ich leide,*“¹⁵⁵

¹⁵⁵ Volně přeloženo: „Pouze ten, kdo zná touhu, ví, jak trpím.“

psal jiný vězeň tajně manželce v postiženém dopise. Tuto kapitolu vězeňského života vylíčil jsem svého času článkem "Věčný idol" v Lidových Novinách.

Uzavřením v trestním ústavu znamená však netoliko vyřazení z pravidelného občanského a rodinného styku, nýbrž i úplnou nesvobodu v drobných potřebách osobních. Vězeň nemůže si učiniti pohodlí, jehož si dočasně žádá jeho tělo pro únavu nebo indisposici. Ulehne-li si mimo stanovenou dobu na lůžko, je podle předpisu dozírající stráž s něho vykázán. Vězňové přicházející z polní práce v době, kdy se pracuje přes čas a kdy se vracejí teprve s večerem do ústavu, aby časně zrána zase odešli, předstupují s prosbou, aby si mohli o půl hodiny nebo o hodinu dříve ulehnutí. Vězni samovazby je jakýkoli styk a rozhovor se spoluvězni zakázán, jiný vězeň smí za kontroly zřízencovy mluvit jen to, co se vztahuje na práci. Psací potřeby může mít vězeň jen se svolením ředitelovým a jsou omezeny na nejnужnější míru. Zneužije-li jich, na příklad k nedovolenému písemnému styku s jinými vězni, odnímají se mu. Vězeň kobky nesmí v dlouhé nedělní odpůldne vyhlédnouti okénkem, jímž k němu doléhá zvenčí ruch svátečního dne. Musí snášeti náladu zřízence, který náladovosti podléhá. Zajímavý je v tom směru výrok vězně inteligenta, který se měl s dozorcem o něčem dohovoreti: „*Musím vyčkati chvíli, až bude možno s vrchním dozorcem jednati.*“ Výrok odpovídal mému vlastnímu pojetí osoby zřízencovy.

Obmezení na jednoduchou a v celku šablonovitou stravu, zbavení obvyklých požitků osobních a společenských /: pití, kouření, zábav :/, pociťuje vězeň podle míry, jakou jim byl uvykl anebo jakou na nich byl účastněn. Dobře vystihl tuto věc bývalý ved. odb. přednosta ministerstva spravedlnosti Dr Polák v článku "Jiná doba – jiné tresty", psaném pro plzeňskou Novou Dobu, v němž dovozoval, že odnětí svobody doléhá na individium dnes – v době široce vyvinutého života společenského – mnohem tíže než za dob společenského primitivismu. Ovšem čím blíže je i dnešní vězeň tomuto společenskému primitivismu, je-li to člověk silně nevědomý nebo opuštěný, člověk nepatrné životní míry, tím je jeho pocit stesku po svobodě menší. Probouzí se intensivněji živočišným způsobem: z jara.

Drobná úleva individuálním povolením podobizny vězni drahé osoby do kobky a-nebo předměty denní potřeby /: zrcádka :/, závislá na chování vězňově, nezmenší celkem nic na tíži vězňovy nesvobody a vyplatí se oteplením vězňova poměru k ústavní správě a jeho přístupností.

Trestní soustava.

Trestní soustava spočívající na principu účelnosti má míti veskrze ráz informační, a to spočívá především již v ustanoveních trestního práva, podle nichž má býti postiženo smýšlení provinilcovo, nikoli jen náhodný výsledek jeho činu. V tom směru znamená osnova nového trestního zákona proti dnešnímu stavu veliký pokrok. I dále, za pobytu v trestním ústavě, případně i po vystoupení z něho má býti provinilec nutkán k tomu, aby zachovával ve svém jednání rozvážnost. V trestním ústavě znamená to ústup od dosavadního trvalého boje s ústavní správou, který živí

ve vězni k ústavní správě nenávidí a maří možnost věžňova vedení; mimo ústav vykonává to vliv na pozvolné přivykání si pravidelnému občanskému životu.

V obou směrech osvědčila se beze sporu instituce podmíněného propuštění. Ona vykonává dobrý vliv na kázeň v ústavě, poněvadž vězni záleží na tom, aby si zachoval bezvadný trestní rejstřík svého osobního spisu, a dobře působí také na propuštění trestance. S procentem podmíněně propuštěných, kteří se vrací do trestu, dlužno býti velmi spokojenu.

K úplnosti reformační trestní soustavy schází nám americký systém známkový, který převzala už osnova nového trestního zákona. V poměru věžňově k ústavní správě nastal by další pozoruhodný pokrok, kdyby každý trestanec mohl disponovati poslední částí /: 1/4 :/ trestu a kdyby s tím souvisel i postup do tříd disciplinárních, jež by ovšem slušelo náležitě odlišiti.

I k této věci je však třeba míti kritické hledisko. Mezi vězni, kteří prošli již několikrát trestním ústavem, najdou se tak zv. "hodní trestanci", kteří náležitě poznali cestičky, jakými je možno projíti úskalími kázeňského řádu. Oko vězeňského znalce nebude tu oklamáno, že by šlo o vážný úmysl k nápravě. Přetvářka je u vězně možna a tím více pravděpodobna, jestliže vězeň již několikrát pobyl v jednom nebo ve více trestních ústavech. Naproti tomu není třeba dáti se příliš zneklidňovati věžňovými poklesky. Jimi dává se vězeň poznávati, ukazuje cestu, jaká vůči němu má býti nastoupena. Je chybou dresurní vězeňské metody, že hrozbou a prováděním přísných kárných trestů zakřikuje věžňovu individualitu, a že za cenu klidu a pohodlí nechává před sebou ležeti "terram ignotam"¹⁵⁶.

Ustanovení zatímní osnovy nového trestního zákona o tom, že vězeň má přispívati ze svého výdělku v trestním ústavě k náhradě škody, bylo pro trestní soustavu cenné, a sluší litovati, že bylo opuštěno. Dalo by se ovšem uskutečniti jen za náležité úpravy pracovní, resp. výdělečných poměrů věžňových v trestním ústavě, aby příspěvek věžňův znamenal pro vězně skutečnou ztrátu a pro oprávněného aspoň poněkud citelný prospěch.

Délka trestní vazby a její význam s hlediska účelnosti.

I praxe domácí, i zprávy ze zahraničí nasvědčují tomu, že se krátké tresty na svobodě neosvědčují. Má to patrně svůj důvod v tom, že trest sám theoreticky není provinilci dostatečnou výstrahou před opětným mravním poklesem, a že soudní věznice nemá svým zařízením jednak dostatečného vlivu na změnu odsouzenčova smýšlení, jednak že ho nedovede ochrániti od špatného vlivu spoluvězňů. Již naznačený fakt nasvědčuje tomu, že s trestní vazbou musí býti spojena jistá vězeňská péče o osobu odsouzenčova, nemá-li se trest minouti účinkem. Na půdě zločinu ocitá se zpravidla člověk mravně zanedbaný nebo mravně vadný, a tomu je zapotřebí úsilí nápravného.

¹⁵⁶ Použito ve smyslu „cosi neznámého“.

Také v samostatných trestních ústavech lze vycítiti, že ke změně smýšlení odsouzenecova – pokud nejde o případy pouhých deliktů příležitostných – je potřebí zpravidla delší doby. Trest jednoho roku, stanovený trestním řádem jako rozhraní pro příslušnost samostatných trestních ústavů k výkonu trestu, odpovídá skutečně potřebě. V trestnici má trestanec pobýti aspoň rok a proto jsou ustanovení o zkracování trestu z hlediska účelnosti jeho výkonu na škodu. Je to započítávání zajišťovací a vyšetřovací vazby do trestu, pak krácení trestu samovazbou, kterážto ustanovení, konkurující s předpisy zákona o podmíněném propuštění, zkracují trest tak citelně, že trestanec odchází z ústavu nejednou dříve, nežli byl slušně poznán. Na jednoduchém případě je věc patrna. Provinilec, odsouzený k trestu žaláře 18 měsíců se započtením vyšetřovací vazby 3 měsíců, pyká-li v trestnici svůj trest v samovazbě, bude propuštěn podmíněčně již po sedmiměsíčním držení v trestnici. Tomuto stavu věci nelze dobře čeliti, poněvadž soud opírá své rozhodnutí o podmíněném propuštění o ustanovení zákona, nikoli o důvody ústavní. Tu jde tedy o věc, která si žádá brzké nápravy.

S druhé strany je neúčelno držeti některé osoby dlouhá léta ve vazbě, zejména jde-li o činy spáchané z mladistvé nerozvážnosti, když se v čase značně kratším napraví a povahově ustálí. Tu by byla zase naprospěch instituce neurčitého odsouzení, zaváděná osnovou nového trestního zákona.

System trestní vazby.

System společné vazby při níž se vězňové shromažďují v čas prázdně, za poledne a za večera, pak o nedělích a svátcích, ve společné místnosti, dlužno s hlediska účelnosti naprosto zavrhnouti. To, co je provinilci v trestním ústavě nebezpečného, je styk s jinými trestanci, netoliko proto, že mohou býti mravně více zkaženi než on, ale i proto, že prázdná chvíle nutí vězně společného žaláře, aby si vypravovali o svých trestních činech, aby skutečnosti na odiv zkreslovali a činy svými se chvástali a vychloubali. Mezi vězni společného žaláře roztává ledová kůra studu, oni se spřátelují a stávají se neostýchavými obyvateli domu. Zde se otupuje mravní cit, odporují výstřelky sexuality, usnášejí případně další zločiny pro dobu po propuštění. Živlům více narušeným je společná vazba vítanou společností, v ní se zapomíná na ztracenou svobodu, utuchá životní ambice a smysl pro čestný občanský život. Společná vazba paralyzuje účinky převýchovy tou měrou, že vůbec lze při ní stěží mluvit o možnosti nějaké převýchovy ve smyslu pozitivním. Naopak lze s největší pravděpodobností počítati s tím, že společná vazba stane se opravdovou školou zločinu, a že živly z ní vyšlé budou s větším cynismem ohrožovati společnost.

Kázeňský řád dává vězňům společné vazby možnost nekontrolovaného rozhovoru také na denní hodinové procházce, která se koná v páru. Ač je také tato věc povážlivá, nemá význam ji rušiti, když se vězňové ve větším počtu scházejí k nekontrolovanému rozhovoru v žaláři.

Úplná samovazba působí na mentální stav vězňů, trvá-li delší čas. Ačkoliv se dávají do samovazby jen odsouzení tělesně i duševně zdraví a ač se při podezření nepříznivého vlivu překládají do vazby společné, přece se vyskytují nenadále případy úplného šílenství ze samovazby. Pozoroval jsem jednou, že jsem vězně zachránil přímo od šílenství, vyndav ho ještě v pravý čas ze samovazby a přiděliv mu pomocnou práci při zahradnictví v ústavní zahradě.

Volnosti v příkazování a výkonu práce je celodenní samovazba rovněž na citelnou újmu, poněvadž některé práce lze konati v kobce jen ve zcela obmezeném rozsahu /: na př. knihařství, zámečnictví, k nimž objemné strojní zařízení nelze v kobce umístiti :/, výkon jiných prací je tu rozměry místnosti velmi stížen nebo působí závady zdravotní, ježto koncentruje prach v malé prostore /: truhlářství, tkalcovina :/. Někdy se vězeň nedostane vůbec k svému řemeslu, ač je to na újmu jeho pracovní schopnosti po propuštění, poněvadž v samovazbě není proň při jeho řemesle práce. Tento systém žádá si také mnoho dozoru.

Oba systémy, zachovávané vedle sebe, porušují značně ústavní pořádek, poněvadž k donášení hmot do samot musí býti užíváno pomocných sil trestaneckých, které se jistou nezbytnou většinou svobody pohybu po ústavě kazí, vymykajíce se dozoru a pokoušejíce se o sprostředkování styků mezi vězni a o obchodování nepřipustnými předměty /: na př. kuřivem :/. Jeden a týž dílvedoucí, který má na starosti určitý obor pracovní v dílně i samotách, odchází z dílny, aby obešel samoty, přidělil tam práci a přijal hotové dílo a zanechává po případě trestance v dílně pracující bez dozoru, což je vězeňsky závadné. V kolisi povinností zanechává trestance samovazby často bez práce.

Nejlepší způsob vazby je systém smíšený ze společné práce za dozoru ve dne a za izolace v samotě v době prázdně /: poledne, večer, v neděli a svátek :/. Pracovní prostředí dílenské nepůsobí tak tísnivě na vězňovu mysl, poněvadž práce na dílnu soustředěná vyvolává jistý ruch. Odpadají nesnáze dvojího umístění pracovního, práce v dílnách, kde jsou umístěny též stroje, se lépe vyvíjí, vězeň může tu svou pracovní schopnost i zdokonaliti. Prázdná chvíle trávená v kobce /: hygienicky pak vždy nezávadné a nutící k přivykání si jistému pořádku v soukromí :/ nutí pak vězně k přemýšlení, k četbě a vůbec k sebevzdělávání. S hlediska vězeňského je při tom nejcennější, že vězeň je na čas, v němž nepodléhá přímé kontrole, od ostatních vězňů izolován a uchráněn špatného vlivu, který z vězeňského společenství vzniká. Je to ideální stav, je-li možno vězně, když se zanechává bez dozoru, svěřiti bez starosti čtyřem zdím.

Samovazba je ovšem s hlediska vězeňské soustavy tvrdší, ale i dočasné denní izolaci zbývá něco z této tvrdosti. Špatnější živly vyhledávají společnost a brání se izolaci; právě proto je jim odluka zdravá. Živly schopné polepšení dožadují se samy takovéto odluky a neodcházejí z ní v případě nutnosti bez reptání. Tento stav byl aspoň vypěstován v trestnici na Borech, kde je slušný počet samovazeb, takže je možno odluky i vedle systému zákonné samovazby prováděti.

Úplná samovazba hodí se pak při tomto systému za trest kárný, kdyby vězeň svým chováním při společné práci rušil. Značně by pak pociťoval, kdyby byl z pravidelné práce na čas vyřazen.

Námitek by nebylo, aby některý vězeň, zejména vězeň z inteligence, který by si chtěl zachovati naprosté soukromí, směl si fakultativně podržeti přísnější úplnou samovazbu, když by se to hodilo k práci jím konané, jako na př. k práci písarské. Vždy slušelo by však vyloučiti zkracování trestu samovazbou.

System sprostředkovací vyhovuje nejlépe jak s hlediska účelnosti trestu, tak s hlediska pracovní potřeby ústavní, ježto lze vězněm bez ohrožení nekontrolovaným stykem a jinými vězni podle ústavní potřeby disponovati.

Trestní ústavy.

Je jisto, že samostatné trestní ústavy jsou pro výkon trestu lépe uzpůsobeny než soudům přidružené věznice. Je tu oddělená budova se samostatným zařízením pracovním, je tu pro vězeňskou správu zapracované úřednictvo, je tu možnost kulturního působení a možnost udržovati pravidelnou zaměstnanost vězňů. Stojí proto samostatné trestní ústavy kulturně značně výše nežli věznice soudní. Zdá se, že se podobný stav najde i v jiných státech. Alespoň Jiří Stammer vytyčuje tento podstatný rozdíl v trestních ústavách amerických.

Ideálně je tato věc rozřešena francouzským trestním ústavem ve Fresnes u Paříže, kde si odpykávají odsouzení trest do jednoho roku vesměs v přísné samovazbě. Ústav slouží ovšem jen departamentu seinskému /: oblasti pařížské :/. Byť byla některá zařízení ústavu rázu poněkud zastaralého, je tu dokonale zabezpečena izolace vězňů, jež má veliký význam právě pro takové poměry, kde není možno udržovati pravidelný chod pracovní. Nejsou-li vězňové zaměstnání, je společný žalář pro ně nejhorším pařeníštěm zla. Pamatuji se, že si vězňové ve vězení krajského soudu vyrobili kopací míč a hráli v žaláři z dlouhé chvíle kopanou a že se k tomuto ukracování dlouhé chvíle připojili i lidé inteligentní, sníživše se k tomuto způsobu zábavy s ostatními vězni. Mně samému stěžovali si trestanci, že svůj mravní úpadek datují od doby uzavření v soudní věznici, kde přišli do společnosti se starými otrlými zločinci, nebo kde byli dokonce svedeni ke společenství v novém trestním činu, k němuž byl zosnován plán ve vazbě. Z vypravování odsouzených dodaných do trestnice – byť i byla brána s opatrností – lze tušiti ve věznicích nepořádky, které jsou špatným vzorem pro člověka, jenž mnohdy jen příležitostí upadl do soudního řízení. Mně samému byly tyto poměry známy ze skutečnosti, a nebyl jsem překvapen, když jsem slyšel od odsouzeného dodaného na Bory, že se vzdal práva zmateční stížnosti, aby urychlil své dodání na Bory z věznice zemského trestního soudu v Brně, kde již pobyl několik měsíců ve vyšetřovací vazbě. Ostatně soudce na tuto věznici dohlédající, který jednou z příkazu presidenta soudu přijel na Bory, aby se informoval o poměrech v trestnici, sám prohlásil, že se nediví tomu, že odsouzení naléhají na to,

aby byli brzy dodáni do trestnice, ježto jsou tu poměry neporovnatelně uspořádanější.

Tento stav měla patrně na mysli i osnova nového trestního zákona, stanovíc, že trest v soudní trestnici má být vykonán zpravidla v samovazbě. "Zpravidla" proto, že zpracovatelé osnovy byli si vědomi toho, že věznice našich krajských soudů jsou jen poskrovnu zařízeny na samovazbu. Avšak právě proto, že počátek zločinnosti individua nemívá vždy velký rozsah a že se první tresty vykonávají začasť v soudní věznici, a že se tu vykonávají také vazby zajišťovací a vyšetřovací, je potřebí věnovati těmto ústavům zvýšenou pozornost, jako je vůbec účelno potlačovati veškeré zlo přímo v jeho kořenu.

Trestnice.

Podmínky zdárné působnosti trestnic spočívají především v dobrém zařízení ústavu. Tu neběží o pohodlí vězeňského personálu, nebo dokonce trestaneckého stavu, nýbrž o jednoduchost a průzračnost ústavního života a o podklad k snadnému udržování kázně. Má-li vězeň v kobce okénko vysoko od podlahy a nemá-li dovoleno dívat se jím do volného prostranství, případně rozmlouvat jím s vězněm protějšího oddělení, není to pro ústavní klid a kázeň totožné, má-li v kobce pohyblivý stolek a pohyblivou židli, či jsou-li tyto věci připevněny na zeď a před upotřebením se sklápějí. Ruch z venčí k ústavu po případě pronikající nutká vězně, aby k oknu vystoupil, nedostatek přípustného styku s jinými vězni ho svádí, aby vyhledal tento styk cestou nedovolenou. Je-li v kobce zařízení na druhém místě uvedené, nemůže vězeň prostě na okno vystoupiti, poněvadž předměty nejsou přenosné. Pitná voda a kloset v kobce, ústřední topení v celém ústavě činí zbytečným používati celé řady trestaneckých sil k pomocným pracím /: dodávání vody do kobky, odnášení výkalů a špíny, udržování topení :/. Tyto pomocné síly znamenají značnou poruchu ústavního pořádku a ústavní kázně, poněvadž nemůže býti tolik dozorcích sil k dispozici, aby byl nad nimi vykonáván stálý dozor; tyto osoby vymykají se dozoru a sprostředkují nedovolený styk mezi vězni. I hospodářská zařízení ústavu /: na př. prádelna :/ je potřebí vybaviti tak, aby při práci sloužící vlastní potřebě ústavu bylo zaměstnáno co nejméně lidí a aby dozor k nim nebyl nesnadný. Bylo již podotknuto, že dvojí systém vazby /: vazba společná a samovazba :/ znamenají rovněž z podobných příčin poruchu ústavní kázně, poněvadž je nutno zaměstnávat trestance přenášením hmot a hotového díla.

Druhou podmínkou úspěchu trestniční působnosti je přiměřeně vzdělaný a dobře zapracovaný personál vězeňský od ředitele ústavu až po dozorce vězňů. Ideálem tu je, aby každý zaměstnanec byl mravní osobností, jež sama pro sebe znamená pro odsouzence výchovnou moc. Jestliže ústav žádá svými zaměstnanci po vězních nápravu, je zapotřebí, aby vězni bylo jasno, že zaměstnanec je schopen sám jednati tak, jak po trestanci žádá. Vězeň, kterého do ústavu přivedl úsilovný boj o existenci, mluví o liknavém zřízení, že by se mimo státní službu neutil.

Trestanci stěžovali si mi na nedostatek právního citu u jednoho dozorce vězňů. Syn tohoto zřízence jel na bicyklu z Litic k Plzni a při neopatrné jízdě zasáhl jednoho trestance v průvodu, který se ubíral do Litic na práci, do holeně tak, že trestanec nemohl v cestě pokračovati a musil býti povozem dopraven zpět do ústavu. Otec jinochův slyše o této příhodě, vyjádřil se před vězni, kdyby se to stalo jemu, že by slezl s kola a poraněného by spolíčkoval, poněvadž takové věci dělají lidé naschvál. Poněvadž trestanci příhodu viděli a byli přesvědčeni o tom, že ji zavinila neopatrná jízda jinochova, byli sami dotčeni řečí zřízencovou ve svém právním citu a příležitostně si na to za jeho přítomnosti stěžovali.

Trestanci na Borech, jsouce vedeni k úsudku v ohledu mravním odepřeli jednou pracovati za vedení jistého dozorce, poněvadž nemohou míti k němu úctu pro jeho alkoholismus. Zákrok proti nim nebyl možný, poněvadž byla zjištěna oprávněnost jich tvrzení. Jiní připomněli, že zemědělci, k němuž chodí na práci, zapisuje dozorce podle starého zvyku v neprospěch státu kratší dobu pracovní.

Opravdovost a upřímnost práce vězeňského personálu je nezbytná, má-li se přenášeti na trestanecký stav. Stejně je zapotřebí, aby mezi ústavním zaměstnanectvem byla jednota v nazírání na ústavní práci. Stěžuje velmi ústavní působnost, když jeden zaměstnanec ironisuje to, co druhý nařizuje či podniká. Vězeň nemá míti nikdy příležitost, aby pochyboval o tom, že to, co se s ním v ústavě děje má svůj cíl, že je míněno vážně a vychází ze souhlasného názoru všeho zaměstnanectva.

S jakými obtížemi bylo zápoliti na počátku mé působnosti na Borech pro nepochopení ústavního personálu, je patrné z výroku, který učinil dozorce vězňů před hloučkem trestanců o přednášce mnou absolvované v ústavní aule: *„Ted' už neschází trestancům nic jiného než aby každý dostal do kobky ženštinu“* /: při čemž bylo užito vulgárního názvu prodejných žen :/.

Je samozřejmé, že směr ústavní působnosti udává ředitel ústavu a že naň je nutno klásti největší požadavky co do vzdělání, opravdovosti práce a poctivosti. Je třeba, aby byl schopen správně posouditi všechny složky ústavního života. Stačí, aby se o něm prozradilo, že se účastnil rozmařilého veselí a při něm se podnapil, anebo že přijal úsluhu od ústavního dodavatele, aby mravní duch ústavu poklesl a veškerá ústavní práce byla uvedena ad absurdum. Naproti tomu lze považovati za úkaz spořádaných poměrů ústavních, když se trestanci vyjadřují, že je nutno co nejvíce se brániti návratu do ústavu, ježto by nebylo možno podívati se jeho řediteli do očí. Zažil jsem jeden případ vězněva návratu, při němž tento druhou vazbu snášel se zřetelem k mé osobě velmi těžce.

Největší význam ředitelův spočívá ve výkonu kázeňského práva. To je věc hodně složitá a choulostivá. Nedosti vzdělaný zřízenec nedovede příběhy denního ústavního života odosobňovati, on funguje v kárném řízení proti trestanci nikoli jako pouhý udavatel, nýbrž jako uražený, a projevuje zájem na potrestání oznámeného trestance pro zachování vlastní prestiže či autority. Nelze upříti, že je potřebí chrániti autoritu zřízenectva před trestaneckým stavem, ale nesmí se to díti s potlačováním právního citu vězněva. To tím méně, když je jisto, že dobrých 50% kázeňských

přestupků zaviňuje nedostatečná způsobilost dozorce vězňů. K osvětlení, jak vznikají zhusta kázeňské přestupky, stůjte zde tyto případy:

Dozorce vězňů prováděje předepsané zostření vazby postem ve společné vazbě, vykazuje trestance, který má púst absolvovati, ze žaláře ven na chodbu. Vězeň postem postižený trpí právě akutním zánětem hemoroidů a má lékařem povoleno, aby zůstal celý den na lůžku. Dozorce zastihne ho i v poledne v tomto stavu, ale přesto ho vyzývá, aby se vzdálil. Vězeň má námitky, vysvětluje svou situaci, ale dozorce nepovolí, až dojde k hrubému oslovení. Táži se pak při hlášení, kam byl vězeň dozorcem za účelem potrestání přiveden: „*Proč jste neprosil, aby dozorce učinil tentokráte výjimku a postál sám v žaláři, až se poobědvá?*“ „*To mne právě rozčililo*“, odpovídá trestanec, „*že jsem o to usilovně prosil, odvolávaje se na svou chorobu, ale že mi dozorce nevyhověl*“. Dozorce mohl tu přece za dané situace upustiti od obvyklého způsobu provádění postu tím spíše, když byl trestancem o jinou formu slušně požádán, a bylo by se výstupu předešlo.

Jindy zastihl dozorce vězňů v nedělní odpúldne trestance ležícího zpola na lůžku. Otevřev dvířka vyzval ho, aby povstal. Trestanec namítl, že nemá v žaláři stolice k sezení, poněvadž při přeložení oddělení nebyl dostatečný inventář přemístěn. Dozorce odvětil na to, že mu je to jedno, on že však na lůžku zůstatí nesmí, a rozkaz svůj důrazně opakoval. Vězeň vstal a dožadoval se přivolání inspekčního úředníka, dozorce mu však odvětil, že ho nebude hledati po hostincích. Na to trestanec /: založením krajně dráždivý a ne zcela normální, strávil 13 měsíců v ústavu choromyslných :/, řekl dozorcí v rozčilení, aby odstoupil od dveří, než mu rozbije džbánkem hlavu.

V takových případech nelze dobře chrániti autoritu dozorcovu přísným trestáním bez porušení právního citu trestancova. Jestliže ředitel trestnice stíhá všechny podobné poklesky přísným trestáním provinilého vězně, nemůže tak činiti, aniž by tím založil ve stavu trestanců vědomí bezprávnosti a nespravedlnosti. A právě vědomí existence právního řádu v ústavě je věcí velmi důležitou, snadno se porušuje a těžko se obnovuje. Není také snadnou věcí vyhledati při výkonu práva kárného v trestním ústavě takový směr, aby nebyla porušena autorita zřízencova, a aby netrpělo vědomí právního řádu. Uchyloval jsem se v těžké situaci k analogii zákona o podmíněném odsouzení a ukládal jsem v podobných případech tresty podmíněné na určitou dobu, po kterou se vedlo chování potrestaného v evidenci. Byla to pomoc účinná.

Jako při výkonu trestu vůbec, tak zejména při výkonu kárného práva je třeba individualisovat. Nevyhýbal jsem se sám přísnému potrestání vězňovu, když šlo na př. o vědomý hrubý odpor proti výchovným podnětům ústavním, jako když se trestanec vyhnul přednášce a neomaleně se vyslovil, že se mluví příliš proti alkoholismu, a že on alkohol pil a bude pít po propuštění zas. Trest musil vždy býti zasloužený a nejednou se stalo, že potrestaný svou chybu uznal a poprosil za odpuštění. Vždy je však třeba bráti při trestání zřetel k osobnímu výzkumu vězňovu, k němuž byl dán na Borech počátek vyličováním předchozího života vězňova s uváděním prvků individualisačních. S vězněm, jehož otec byl notorickým

pijanem, jehož dva bratři jsou choromyslní a sestra nenormální, nelze nakládati jako s člověkem nepochybně zcela přičetným. Aby tyto věci ředitel trestnice pochopil, je mu třeba náležitého předběžného vzdělání, má-li vůbec dospěti k tomu, aby si o nich vypěstoval aspoň přibližný vědecký názor.

Z této příčiny je nemístné zakládati nebo udržovati v trestnici vojenský ráz. Trestnice je půdou tak rozdílných – a lze říci – namnoze i roztodivných individuí, že tu není nějaká uniformita prostě možna, má-li se mluvíti o vědeckém řešení problému zločinnosti.

Disciplinární třídy mají jako součást progresivního systému vězeňského jistý význam pro vězeňskou kázeň, je ovšem třeba dáti jim znaky pro vězně cenné. Možnost častějšího dopisování mívá význam pro vězně, který udržuje styk s rodinou, častější návštěvy však jen zřídka, poněvadž toliko zámožní příbuzní mohou vězně ve vzdálené trestnici navštěvovati. Rozdíly jsou tedy nepatrné. Na významu značně utrpěly kárné třídy tím, že byly od nich odloučeny pracovní odměny a že byly spojeny s hlediskem ryze hospodářským. Je to vlastně materialisace toho ustanovení. Dnes vězeň III. třídy /: nejlepší :/ při změně zaměstnání začíná zase s 50 haléři za hodinu a nemůže si povolené vyšší vedlejší požitky nakoupiti, poněvadž si na ně nevydělá. Cítím, že je dnes dosti nesnadno učiniti ve věci změnu, když jsou zavedeny i pracovní úkoly, ale nemohu se zhostiti přesvědčení, že tím byl ztracen jeden z nejcennějších znaků kárných tříd a že by mělo býti uvažováno o jeho restituci. Hledisko píle dalo by se i při postupu do vyšší disciplinární třídy respektovati.

Mimo to lze odlišovati disciplinární třídy technicky snadno proveditelným rozdílem ve stravě: pro první třídu k snídani zapražená polévka, bílá káva jen v neděli, pro druhou třídu střídavě jeden den bílá káva, druhý den polévka, ve třetí třídě denně bílá káva. Káva vaří se z obilného zrní, náklad je nevysoký, 1/8 litru mléka na porci činí při ceně ústavní asi 20 hal. Diference v cenách nebyla by citelná a vábivost byla by pro vězně značná. III. třída zůstala by při tom omezena na menší počet trestanců, postup nejdříve za 6 měsíců, takže by trestanec s kratším trestem odcházela zpravidla v II. třídě. Čas pro postup byl vypočten ve vyjádření o zprávě p. min. rady Dr Lányho o švýcarských a německých trestnicích za souhlasu úřednické konference z trestnice na Borech. Nechtěl bych se v detailech v této věci od tehdejších výpočtů uchýliti a proto na ono vyjádření odkazuji. Pro III. třídu mohla by býti upravena vhodná místnost za jakousi klubovnu, kde by vězňové této třídy strávili ve sváteční odpůldne několik hodin při četbě vhodných časopisů za přítomnosti slušného dozorce. Mohlo by se tak díti od oběda do uzavření žalářů; odpolední procházka mohla by se nahraditi těmto nepočetným trestancům dopoledne. Povolení návštěvy místnosti bylo by znakem skutečné důvěry a probouzelo by značně snažení.

V otázce práce je ideálním stavem, aby vězeň byl veden k takové práci, která by mu poskytovala osobní radost a zároveň přípravu pro povolání svobodné, tedy aby práce užívalo se zároveň jako prostředku výchovného. Vězeň má býti v mravním smyslu práce poučován a má doň vnikati. Tak tomu bylo na Borech. Proto

je důležité, aby v trestnici bylo zastoupeno co nejvíce oborů řemeslných i různých prací pomocných pro ne/řemeslníky, a aby práce byla přidělována podle výuky /: u mladistvých vězňů podle zobecnělého dnes určení psychotechnického :/, po případě podle záliby, pokud tomu neodporuje hledisko kárné. Jistá progresivnost nemůže být na závalu ani v přidělu práce, tak jako odstranění od oblíbené práce – byť jen dočasně – je vhodným prostředkem kárným. Jinak je přiděl práce důležitým momentem působnosti ústavní. Přidělil jsem jednou trestance, u něhož jsem zjistil omrzelost z toho, že otec vyučil ho vlastnímu řemeslu a nepovolil mu jít k oblíbenému zámečnictví, do zámečnické dílny a znamenal jsem nejen značný úspěch, nýbrž i zradostnění života. Trestanec opouštěl ústav s díky. Ušel mi sice z evidence, ale nevrátil se za dobu asi 3 let na Bory, a také z jiné trestnice nepřišla obvyklá zpráva, že by tam byl býval dodán. Naproti tomu zjistil jsem v jednotlivých případech, že v jiné trestnici, z níž byl mladý vězeň na Bory přeložen, bylo mu odepřeno přidělení k řemeslné práci, již se chtěl v trestnici vyučiti a za dobu trestu skutečně se vyučiti mohl, s poukázáním na to, že trestnice není závodem učebním.

Neúčelné zařízení učební má trestnice v Ilavě, kde továrna v ústavě usazená zaměstnává jednotnou výrobou všechny trestance. Takové zařízení hodí se pro donucovací pracovny, ústavy v podstatě toliko zabezpečovací a nikoli reformační, kde se soustřeďují řemeslní lenoši a povaleči. Také francouzské trestnice nemají v tom směru dobrého zařízení. Pokud jsem byl správně informován, mají rozložena jednotlivá odvětví řemeslné práce po ústavech a vyrábí pak takový ústav určité věci /: na př. obuv nebo oděv :/ pro všechny ostatní trestní ústavy. Naše zařízení v tom směru vyhovuje, schází tu jen přípustnost úplné výuky resp. vpočtení učebního času a povolení výroby na odbyt se zařízením veřejných prodejen. To jsou ovšem věci za našich politických poměrů ne zrovna snadno dosažitelné.

Přechodný ústav v Leopoldově, zařízení toliko na práci zemědělskou, nehoví z této příčiny skutečné potřebě a mohl by býti z organismu našeho vězeňství zcela dobře vypuštěn. Ředitel Dr Erdéky sám mi potvrdil, že ústav neplní dnes svého úkolu, ježto se do něho přidělují i trestanci odborně cvičení, kteří nenacházejí v zemědělské práci zájmu, a že se tam vespolek kazí, takže se i stává, že on trestance z vlastní leopoldovské trestnice, který se mu zkazil v přechodném ústavě, dává odtud zpět do trestnice.

Úkol přechodného ústavu v této formě vykoná i trestnice se zemědělským statkem, kam lze přidělovati na práci jednak síly zemědělské z trestnice, jednak trestance na sklonku doby trestu, jde-li o to, aby si přivykli o něco svobodnějšímu životu dříve než opouštějí ústav.

Práci zemědělskou je dobře vykonávati jen na vlastním objektu trestničním, jenž by byl umístěn co možná v blízkosti trestnice a tak, aby se nemuselo docházeti na práci přes město. Docházka na práci přes město otupuje stud, a styk s cizími lidmi, jemuž nelze snadno zabrániti, ježto ústavní správa nemá o pracovních poměrech na cizím docela žádné evidence, porušuje kázeň.

Zemědělský statek při trestnici je věcí nedocenitelnou a získá ještě na ceně, až dojde ke zrušení nebo k úpravě zákona o výkonu trestu v samovazbě a bude možno vypraviti všechny zemědělské síly trestanecké z ústavu na polní práci.

Péči o vězně po stránce materiální není třeba stavěti do popředí, poněvadž trestnice je ústavem kárným a nikoli zaopatřovacím. Musí stačiti, když se vězeň zachová při zdraví a životní síle, aby byl schopen výdělku, až trestnici opustí. Naše strava vězeňská je vyměřena skrovně, ale vězni zpravidla vystačuje. Nepatrná úmrtnost v trestnici na Borech svědčila o uspokojivých poměrech vyživovacích, tím spíše, když umírají obyčejně toliko osoby, které přišly do ústavu s těžkou tuberkulosou anebo jiným těžkým neduhem. Trestniční lékaři poukazují stále na nedostatek tuku – a je ho proti předválečné výměře vsutku citelně méně – ale vězňové si dokupují sádlo na vedlejší požitky a tím výměrku tuku doplňují. Hlavní věcí je, aby vězeň skutečně dostal to, co je předpisy připuštěno, a aby to dostal ve formě zažití neznechucující.

Zastihl jsem jednou v ústavní kuchyni vyškváření střevního loje, který měl 20% odpadu. Dozorci mi na můj dotaz vysvětlil, že tu ztrátu musí vyrovnat zkracováním tukové dávky do jednotlivých pokrmů. Nařídil jsem hned, aby věc byla dodavateli vytknuta s uložením, aby nedostávající se množství dodal, což se stalo. V těch věcech je třeba míti pořádek, který závisí na korektním poměru správního úřednictva k dodavateli a na dobré kontrole. Kromě pořádku v dodávání živin bylo na Borech docíleno slušné úpravy jídel na přípustném podkladě péčí řídicího dozorce a kuchyňských trestanců, takže bylo možno jakékoli výtky se strany vězňů bez výhrady odmítati. Ostatně výtky ty vymizely, tak jako výtky do špatného mytí nádob, když bylo zavedeno mytí mechanické. Zdá se, že druhé trestnice nás v této věci napodobily, ne-li dokonce předstihly. Alespoň trestanci přeložení na Bory z Kartouz tu a tam sdělovali, že v Kartouzích mají stravu ještě lépe upravenou. To vyhovuje svému účelu, když při úzce vyměřené dávce potravin se mnoho zbytků nevrací. Ostatně prospívá to i v ohledu výchovném, když vězeň je si vědom toho, že se mu spravedlivě dává, co má obdržeti.

Trestanci konající těžkou práci stěžovali si na nedostatečnou výměru jídla. Jeden vězeň požádal dokonce za vystřídání ze zámečnické dílny, ač byl vyučeným zámečníkem a konal svou práci rád, poněvadž naň při práci přicházely mdloby z nedostatečného jídla. Tomu lze uvěřiti. Dávka jídla je vyměřena průměrem a chlebový přídavek 100 gr v celku nic neznamena. Těžce pracujícím, resp. prokazatelně hladovícím trestancům měl by býti individuálně na lékařský nález aspoň polední příkrm zdvojen.

Péče o nemocné vězně vyznačovala se na Borech vhodnou úpravou ústavní nemocnice a rozmnožením lékařského instrumentáře. Obého docílil jsem sám. Vlastní péče lékařská zůstala za ostatními trestními ústavu republiky patrně pozadu přes veškeré moje úsilí. Trestanci přeložení na Bory z jiných trestnic vyslovovali se alespoň o lékařích těchto ústavů nejednou s uznáním. Na Borech bylo stížností dost. Přesvědčil jsem se, že změna dá se docíliti jen změnou v osobě lékařově.

Lékař nedovedl si nikdy získati důvěry trestaneckého stavu, jak to velmi případně požadoval na úřednictvu trestnic výnos ministerstva spravedlnosti z prosince 1925.

Podle kulturní práce v trestnici, je široká a lidovýchovná práce velmi důležitá, poněvadž vyvádí vězně z nevědomosti, intelektuální netečnosti a mravní tuposti. Všech těchto vlastností je mezi odsouzcenci velmi mnoho. Tu nejde v žádném směru o zábavu. Poskytovat vězňům zábavu jakýmkoli způsobem, na to sluší pohlížeti vždy jako na věc pro trestní ústav nepřijatelnou. Vyloučil jsem i ze sborového zpěvu a ze sborové hudby, které jsem v ústavě zavedl, čísla lehčího rázu a připustil jen věci obsahu meditačního; nabyt jsem pak přesvědčení, že je to tak v pořádku. Jednou mi psal po několika letech propuštěný vězeň, že jeho nitro pohnul k dobrým předsevzetím Dvořákův 16. slovanský tanec v ústavní aule čtyřhlasně sehraný. To byl také účel provozované hudby na Borech. Zjemňovat cit a připravovat náladu k nastávající přednášce.

Lidovýchova v trestnici zvyšuje tíhu trestu, poněvadž otvírá vězni okno do společenské kultury, pro níž namnoze neměl pochopení. Zajímavé je, jak psal o tom trestanec svému druhu na Mírov, jež pobízel k usilování o přeložení na Bory: *„Nemluvíím již o zahození flinty do žita, nýbrž myslím na to, jak napravití svůj pokažený život.“*

Vězeňská knihovna nepotřebuje hromaditi spoustu děl, ale všecko, co obsahuje, má míti bezesporu cenu. Po té stránce je třeba věnovati pozornost každému novému dílu, které se do vězeňské knihovny přibírá. Po časopise „Nový Lid“ pídí se značný počet vězňů, jimž vyhovuje jeho meditační, umravňující ráz a propagační tendence abstinentní, nekuřácká a střádatelská. Pomáhal při lidovýchově velmi dobře, poněvadž pěstování těchto vlastností v trestnici nebude nikdy lze dosti doceniti.

K přednáškám je nutno voliti témata obsahu vážného, mravně poučného a povzbuzujícího, nikoli jen témata pro formální vyplnění povinnosti. Témata používaná v jednom z našich trestních ústavů, jako „O pasátech“ /: ze zeměpisu :/ nebo „O bezdrátové telegrafii“ nemají pro trestnici smyslu a nejsou trestanci vůbec vážně vyslechnuta. Řekl mi jednou vězeň, odcházející z ústavu: *„Neměl jsem nikdy ve svém životě příležitost k tak opravdovému poučení, jako zde, a buďte jist, že donesu poselství Garciovi“* – čímž reagoval na můj výklad o stejnojmenné publikaci Hubbardově. Také jiní vězňové psali, že v trestnici byla pro ně jediná výchova, kterou v životě měli. A poněvadž jsem pozoroval velmi málo lidí propuštěných z trestnice na Borech vraceti se do trestu, naopak hlásili se mi lidé písemně i osobně v přiměřeném občanském postavení, byl jsem utvrzen v přesvědčení, že má metoda vězeňské převýchovy jest správná, poněvadž probouzí mravně kleslé lidi k vědomí životního smyslu a občanských povinností, a že má proto společenskou hodnotu. Jenže se nemá výchovný kruh nikde přerušiti. Řekli mi jednou trestanci po přednášce: *„Bylo to krásné, ale než jsme odešli do kobek, byl dojem pryč.“* To proto, že dozorcí hubovali, že je musí pořád voditi po trestnici sem a tam.

Ideální trestnice.

Ideální trestnice leží v přiměřené vzdálenosti od většího města, které je uzlem drah. Kulturní potřeby trestničního zaměstnanectva i zájmy školské výchovy jeho dětí jsou bezprostřední blízkostí města zabezpečeny, zaměstnanec je v místě spokojen a nesnaží se dostat se odtud pryč. Ruch města sem nedoléhá a neruší potřebný klid ústavu. Doprava odsouzců do ústavu je snadná a levná.

Budova je postavena přímo pro účely trestniční. Je to stavba jednoduchá a přehledná. Soustavu má panoptickou /: hvězdčovitou :/. Zařízena je na izolaci všech vězňů v čas prázdně. Má pitnou vodu /: z vlastního vodovodu :/ a klosety v kobkách, stolky a židle jsou připevněny na zdi a jsou sklápěcí. Trestnice má dokonalé ústřední topení a strojní zařízení pro pomocné práce ústavní, vyžadující nepatrné lidské obsluhy. Práce ústavní koncentruje se za dobrého dohledu ve společných prostorných pracovnách. Řemesla jsou velmi rozmanitá, dílny opatřeny dokonalým souborem nástrojů a strojů.

Trestnice má v bezprostřední blízkosti kuchyně jídelnu pro 500 osob, na něž je zařízena. Tam se stravují trestanci za přísného dozoru občanským způsobem. Nekousají maso ze špejlu. Ti, kteří nedovedou občansky jíst a slušně se při jídle chovat, zde se tomu naučí. Místnost dá se obratem změnit v přednáškovou síň, opatřenou vlastním skioptikonem po případě vlastním jednoduchým aparátem kinomatografickým pro řídké předvedení věcí obsahu poučného nebo hluboce mravního. Místnosti se používá též k zimnímu tělocviku. Vedle jídelny je menší místnost pro malý počet trestanců první třídy s několika vhodnými časopisy.

Všichni vězňové mají bohoslužby svého náboženského vyznání. Vězeňská knihovna je dokonalá a knihovnictví spočívá na systému osobních kartotheék. Trestanci mají povolený týdeník výchovného rázu a mají i vlastní list, v němž se probírají v přípustné formě důležité otázky ústavní i jinaké otázky závažného obsahu pro trestance.

Úřednictvo je vzdělané, poctivé a svědomité. Dva ústavní učitelé jsou dobrými pedagogy. Dozorců je málo a jsou naučeni s vězni zbytečně nemluvit; pokyny dávají vězňům toliko stručně formou nevyzývavou. Vyučování zaostalých a lidovýchova pro celou trestnici jsou dobře opatřeny. Nemine svátečního dne, aby vězňové neslyšeli cenné přednášky. Při podobných příležitostech provozují trestanci sborový zpěv a sborovou hudbu.

Trestnice má ohradní zeď tak vysokou, že útěk přes ní je nemožný, a že jsou vnější strážní zbytečné. Je obepnuta širokým pásem pozemků, které tvoří jistou izolaci od vnějšího světa. Hospodářsky jsou pozemky přičleněny k trestnici a mají v sousedství trestnice své budovy. Jinam, než vedle zdi ohradní nechodí trestanci pracovat. Dozor je u trestnice snadný, útěk těžko možný. Pro okamžité stíhání chová se dobrý policejní pes.

Dodávání odsouzců do trestnice jest zařízeno toliko s hlediska teritoriálního, dopravní útraty tedy nejsou velké. Rozlišování na polepšitelné a nepolepšitelné,

jakož i přesunování trestanců z trestnice do trestnice odpadá, poněvadž se vězňům izolací styk znemožňuje; na procházce chodí po jednom. Toliko trestancům první třídy je povolen kontrolovaný rozhovor ve sváteční den v klubovně.

Vězňové trpící neduživostí, pro kterou nedají se dobře přidržeti k ústavní kázni a vězňové duševně choří nebo nápadní jsou odtud vyloučení a jsou umístěni ve zvláštním ústavě nebo v oddělení některého ústavu trestního.

Ústav má podpurný fond, který pomůže dle potřeby dostatečně vybavit nemajetného trestance na odchodu nezbytným oděvem a náradím a doplní jeho úspory na částku nezbytnou pro první čas po propuštění.

Pohled na stav našeho vězeňství.

Z trestnic blíží se popsanému ideálu nejvíce trestnice plzeňská. Nelze přirozeně nic změnit na tom, že ocitla se postupem času na samé periferii města a že ji občasně, zejména v letní době, znepokojuje ruch letecký /: hangár na cvičišti hned za trestnicí :/. Pozemky netvoří izolaci kolem ústavu, ale dlužno se spokojit s tím, že trestanci nedocházejí na práci přes město, nýbrž z ústavu přímo volnou přírodou do Litic a na pole. Nízká ústavní zeď dočká se zvýšení a vojenská stráž bude od trestnice odstraněna.

Pěknou polohu má trestnice kartouzská. Škoda, že pozemky kolem ní nejsou k trestnici připojeny. Ale 60 izolací je při stavu 450 trestanců žalostně málo. I kdyby tu byla lidovými ideálně organisována, byla by to práce Sisyfova. Jistě, že větší tuhost kázně je tam na místě, když jsou tam soustředěni odsouzenci těžšího rázu a pravděpodobně nepolepšitelní, ale má to sotva nějakou cenu. Vysvětlení dá pohled do starého refektáře, kam se na noc zavírají 24 trestanci. Ale trestnice má budoucnost, poněvadž má místo na přístavbu izolací. Tedy to, co bude v první řadě cenné, musí se teprve zřídit.

Za to beznadějná je trestnice mírovská. Škoda každého nákladu na tento ústav, z něhož se pro jeho polohu nedá zřídit naprosto nic. Pohledy stykem otrlých trestanců jsou cynické, přes celý dvůr do pohostinského pokoje je slyšeti hrubé sexuální rozhovory. Ředitel mi při mé návštěvě sděloval, že trestanci určení k přeložení na Bory naň ustavičně naléhají, kdy už k jich odeslání dojde, a že mu nechtějí věřit, že v tom vadí zřizování ústředního topení. Lze pochopit touhu změnit toto prostředí u člověka schopného ještě života! Marně se lopotí staříčkový kněz v ústavní škole s cynickými trestanci. *Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate.*¹⁵⁷ Zrušit, bezpodmínečně zrušit. I pro každého lepšího úředníka to bude vysvobozením, poněvadž je tu sám v nucené odluce od světa.

Ústav mikulovský čeká přeložení na Bory. Zcela správně. Tolik chlapců, kteří by měli býti v dílnách, se tu plouhá po dvorech a stájích. Výroba je chudičká. Ani ševci nepracují, pokud si zaměstnanec neubrousí podpatek. Více než půl měsíce

¹⁵⁷ Citát z Danteho Božské komedie (závěr nápisu nad bránou pekelnou): „Zanechte všech nadějí, vy, kdož vcházíte.“

dívají se do prázdna. Dílny jsou těsné, truhláři nastěhovali se do nemocnice. Nemocní jsou proto chatrně umístěni. Mladiství trestanci jsou večer v klubovních místnostech namačkáni, práce je tu nemožná. Už v 8 hodin zavírají se do železných klecí ve společných místnostech.

Ústav je založen příliš nouzově a jeho poloha v koutě při státní hranici je nešťastná. Také tu dá se těžko udržeti úředník větších aspirací. Bory jsou daleko lépe založeny, řemeslné dílny vyvinuty, výroba dospěla pěkné úrovni. Ty železné klece na spaní se mi nikterak už nechtějí líbit, ani bych jich nestěhoval, třeba že jsem je viděl i v kolonii ve Sv. Mořici ve Francii. Večer chlapce držet až do 9 hodiny pod dozorem v klubovní místnosti vkusně upravené a dosti prostorné a pak přímo na lůžko. A jakmile to už vydrží, anebo kdyby zlobil, do odluky s ním na noc. Na Borech je lehká pomoc. Komenského ústav v Košicích má také mladé provinilce a nemá pro ně železných klecí. Na Borech bude mikulovským lépe a ušetří se peníze.

Ze slovenských trestních ústavů má možnost rozvoje trestnice v Leopoldově. Teprve na sklonku roku 1927 dostala od vojska zpět svých 180 izolací ve zvláštní budově. To je nová éra vývoje. Až dosud bylo v ložnici po 24 trestancích, teď jich půjde 180 do izolací. To je citelné zlepšení situace. Je to stará pevnost, ale další izolace dají se tu ještě pohodlně přistavěti. Ta přílišná členitost a ty sady znemožňující přehled se pro trestnici nehodí. Účelné to nebude pro trestnici nikdy. Ale zemědělské hospodářství má za to pěkně hned za baštou. Jenže soustřeďující a povzbuzující duch ústavem neprovívá. Je tu nějak mrtvo.

Ilava asi jako Mírov byla volena za trestnici, že je ve strmé výši a že se odtud vězni těžko podaří uprchnouti. Také tento ústav je neschopen rozvoje. Má 180 samot v samostatné budově, kde jsou dnes umístěni všichni zde dlící trestanci. Nové izolace se tu přistavěti nedají, není tu místa. Přijdou-li sem mírovští trestanci, půjdou stejně do společných ložnic. Ale získá se tím aspoň na nákladech správních a i to má svou cenu, když také z Mírova nic nelze vytvořiti. Jednu takovou ideální trestnici by bylo potřetí postavit uprostřed Moravy, při hlavní trati. Pak by se jedna z těch slovenských mohla vykliditi. Z ostravska a opavska by se pak neposílali lidé až na Bory. Je to drahé a těžkopádné. Proto raději opatrně s náklady adaptačními.

Komenského ústav neviděl jsem v poslední době a nemohu se o jeho stavu dnešním nijak vyjádřiti. Ale byl jsem překvapen chudobou výrobků, které mi poslali na výstavu do Plzně v roce 1926. Tam se přece pracovaly pěkné věci, a to dnes ani vazby knih neměli opatřeny zlatými nápisy. Za to opatovická zemská polepšovna se v posledních letech rychle rozvíjí po stránce pedagogické a technické.

Věznicím sborových soudů schází především přímý dozor vězeňské správy v ústředním úřadě. Věznice je pro soudce popelkou, on se málo o ni stará, nemá na to ani kdy. A prohlídka členem grémia vrchního zemského soudu jednou za rok konaná je bez ceny, poněvadž je to prohlídka stejně neodborná. Koná se jen proto, aby se vyhovělo povinnosti, provádí ji vždycky jiná osoba a zpráva podává se podle předchozího vzoru. Také věznice sborového soudu I. stolice je potřetí pravidelně prohlédnouti odborníkem vězeňské správy ústředního úřadu. Z takové prohlídky

vyplývaly by účelné návrhy reformní. Dospělo by se k drobnějším stavebním změnám, aby bylo dosaženo izolací, zdvihla by se i kulturní úroveň těchto ústavů.

Aktuality našeho vězeňství.

Po stránce legislativní čítám mezi aktuality našeho vězeňství zrušení nebo úpravu zákona o výkonu trestu v samovazbě z roku 1872, zrušení započítání zajišťovací a vyšetřovací vazby do trestu nebo aspoň úpravu ve smyslu práva na Slovensku platného. Žádoucí je zavedení známkového systému do výkonu trestu a zavedení neurčitého odsouzení. Žádoucí je též usnadnění zahlazení následků potrestání, ježto odsouzení zanechává příliš dlouho trvající stopu v životě provinilcově, která mu překáží ve schopnosti existenční, i když pojal propuštěný upřímné předsevzetí poctivého života.

Po stránce vězeňské čítám mezi aktuality zrušení ústavu mírovského a převedení ústavu mikulovského na Bory; úpravu kárných tříd; podřízení věznic sborových soudů vězeňské správě v ministerstvu spravedlnosti a zavedení pravidelné inspekce všech trestních ústavů a tedy i těchto věznic úředníkem ústředního úřadu. Zjednávaly by se tu přímé informace o jich stavu, výkon trestu na svobodě byl by ve všech ústavech upraven s jednotného hlediska a byly by rychle odstraněny hrubé závady ve věznicích. S těmito ústavy byl by sjednán přímý styk, stejně i s jich personálem, který by bylo možno přímo na místě instruovati. Rozvoj věznic byl by analogicky s trestnicemi usnadněn.

Nelze při tom zapomenouti ani na poslední odnož vězeňskou, na věznice okresních soudů, jichž stav je namnoze žalostný, a k nimž je potřebí zejména i proto obrátiti zřetel, že se v nich vykonávají i zajišťovací vazby v trestním řízení o zločinech. Shledal jsem loňského roku ve věznici okresního soudu v Karlových Varech takové závady, které budí veřejné pohoršení a činí ilusorním ustanovení trestního řádu o kolusi. Závady, s nimiž si přednosta soudu nevěděl rady, daly se s odborného hlediska jednoduchým opatřením odstraniti.

Byv více než 7 let zaměstnán při vězeňské správě a z toho déle než 4 léta prakticky ve správě trestního ústavu, získal jsem vědomosti potřebné k úspěšnému výkonu funkce inspekčního vězeňského úředníka, jaké mají jiné státy, zejména Anglie, a u nás pro své ústavy ministerstvo sociální péče, a nabízím k tomu úkolu své síly ministerstvu spravedlnosti k dispozici.

V Praze dne 19. ledna 1928.

Použité prameny a literatura

Státní oblastní archiv v Plzni, f. Trestnice Bory, ev. č. 100, sign. pres. 1921-1927, kart. 3.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Kancelář prezidenta republiky, sign. PI56/32.

Soukromý archiv Františka Kočího.

Soukromý archiv Lukáše Palečka.

Jozef CHREŇO, *Profily*, in: Zborník príspevkov k dejinám väzenstva na Slovensku, Bratislava 1998.

František KOČÍ, *Kronika rodiny Kočovy*, nepublikovaný rukopis, 1999.

Lukáš PALEČEK, 130. výročí narození právníka a humanisty JUDr. Františka Kočího, *Historická penologie* 3/2010

Český deník ze dne 20. 11. 1923.

Aleš KÝR, Působení duchovních a řeholníků v historii českého vězeňství	1
Ondřej HLADÍK, Josef Fric, recidivista a odbojář	12
Jiří URBAN, Karel Liesler neboli „Karel Glaser“ – portrét prvotřídního agenta působícího na celách královehradecké věznice Státní bezpečnosti	25
Lukáš PALEČEK, Memorandum Františka Kočího o československém vězeňství	38

Dosud vyšlá čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:

<http://www.ivvs.cz/?m=6&s=7&typ=sub>
<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/ke-stazeni-112/historicka-penologie-1224/>

KABINET DOKUMENTACE A HISTORIE VS ČR

Soudní 1672/1a, P.O.Box 3, 140 67 Praha 4

Redaktor: PhDr. Ondřej Hladík

Telefon: +420 244 024 711

Fax: +420 244 024 713

E-mail: historicka.penologie@seznam.cz